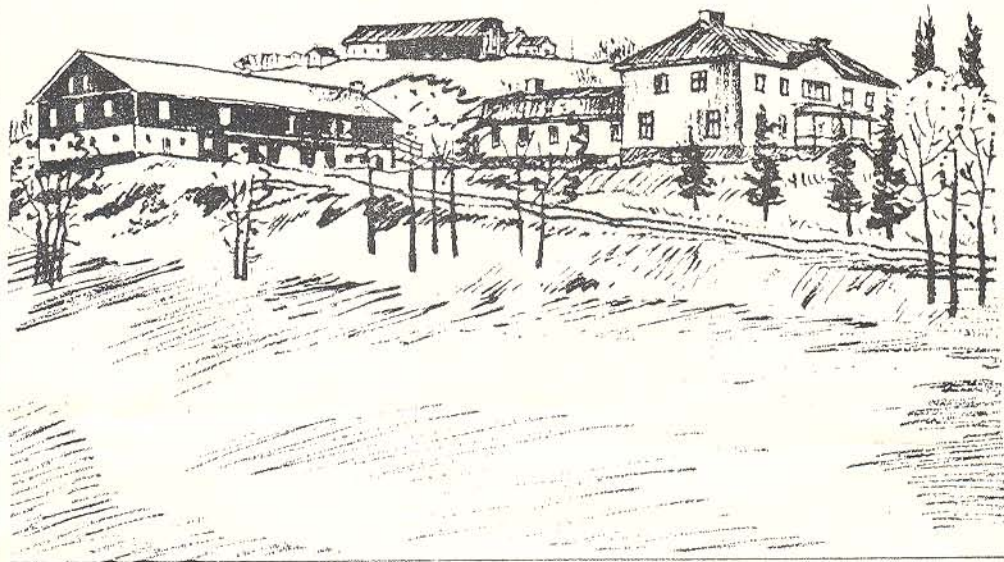
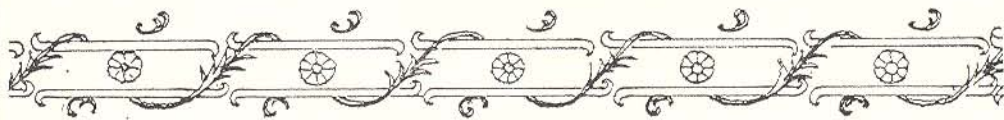

RINGERIKE.

TANBERG

RINGE

RINGERIKE

1967 - 1968

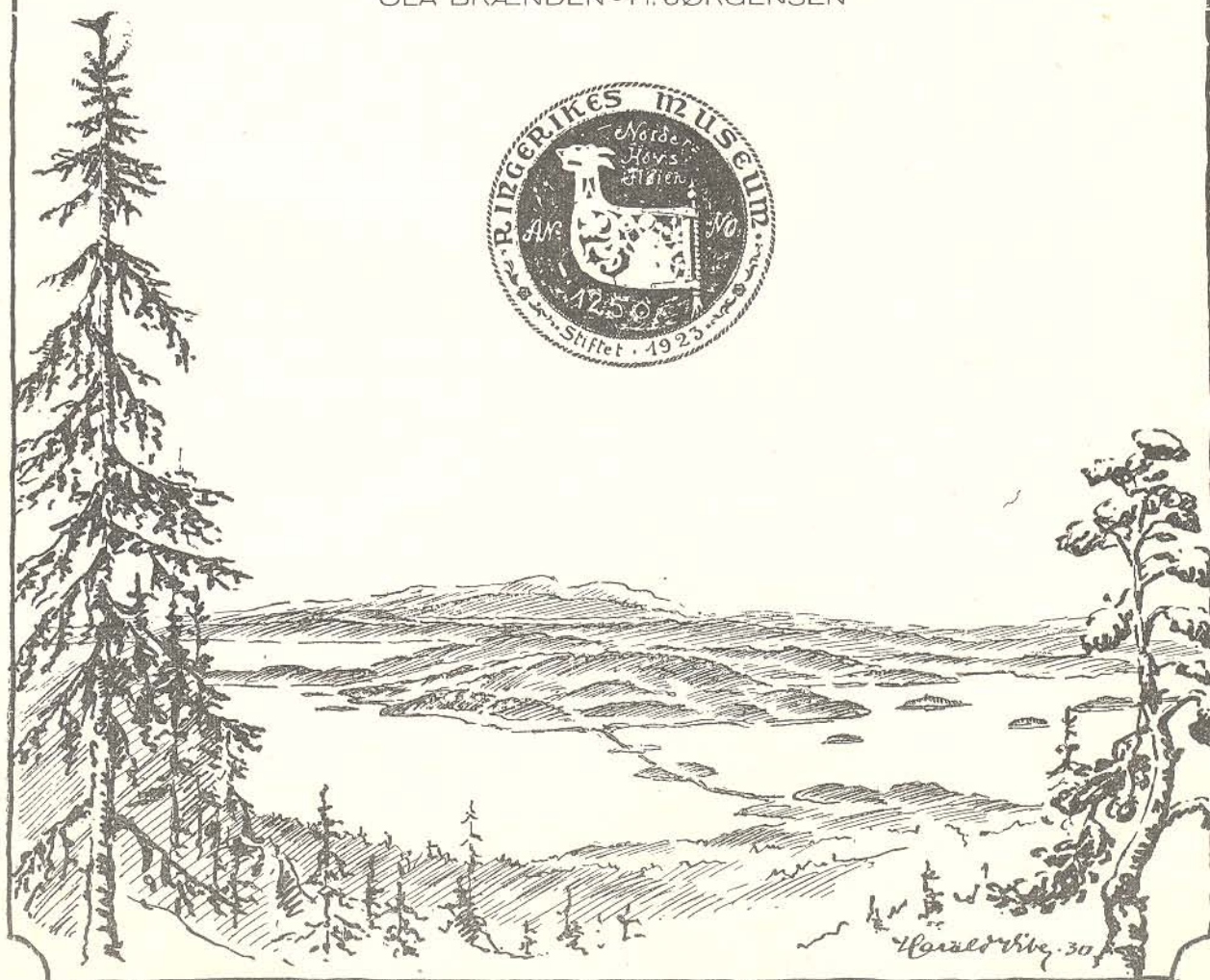
UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS

OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN

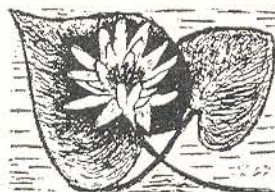
INNHold:

Omslag: Tegning av gården Tanberg i Norderhov.	
<i>Elling M. Solheim</i> : Dikt	3
Dokument med Anna Colbjørnsdatters underskrift	4
<i>Fredrik Schjander</i> : Heggeliseter	5
<i>Magnbild L. Wium</i> : Omkring et segl fra 1614	9
<i>Otto Authén</i> : Julegjester på Lauvliseter 1906	11
<i>Ingeborg Prytz Fougner</i> : Jørgen Moe	16
<i>Ingeborg Prytz Fougner</i> : Jørgen Moe	17
<i>Otto Authén</i> : Høst på Krokskogen	19
<i>E. F. Halvorsen</i> : Litt om Tanberg og Tanbergsmennene	20
<i>Leif Størmer</i> : Sjøskorpionen i Tyrifjord	29

reisa

til

NØKKEROSTJENNET

av

Elling M. Solheim

*Je veit et tjenn innpå skogen
der Høgåsen reiser seg bratt.
Å Gunbild — mi kjæreste jente —
bli med meg,
vi rømmer i natt.*

*Vi rømmer fra hele greia,
fra alt som er vrient og smått.
Der inne ved Nøkkerostjennet
— å Gunbild —
der er det godt.*

*Veien dit ska vi nok finne,
je kjenner jo leia fra før.
Å Gunbild — du gruer deg itte
for ferda?
Je veit at du tør.*

*Når turen er vel til ende,
ved Nøkkerostjennet vi står.
Å Gunbild, mi jente — kan je som
lønn
få kysse ditt hår?*

*Da vil du vel smile stille
og gi meg en nøkkerosblom.
Å Gunbild, mi jente — si er je
den nøkken
du bryr deg litt om?*

*Hei hå — vi tenner en nying
så trolla vettskremte flyr.
I armen til nøkken du sover,
mi jente,
til soldagen gryr.*

*Men nå må du riste puta
og rette på foten min litt.
Å Gunbild — ja reisa til
Nøkkerostjennet
den gjør vi så titt.*

Dear Sørensen Moss, Er ved ansøgning tillat og bevilget af mig undertegnede at oprette en stol i Nord-
 hougskirkens kirke, for sig, sin hustru og børn, hvorfor hand mig har betalt og fornøjet efter vores accordt og forening
 saa jeg for bemeldte stole skal være hans fulde hjemmelsmand og derfor holde hannem og arvinger av mig og mine
 arvinger kravessløs i alle maader. Datum Nordrehoug, dend 7 Martij 1727.

Er ved ansøgning, tillat og
 bevilget af mig undertegnede, at oprette en stol i Nord-
 hougskirkens kirke, for sig, sin hustru og børn, som
 jeg for bemeldte stole skal være hans fulde hjemmelsmand og
 derfor holde hannem og arvinger av mig og mine
 arvinger kravessløs i alle maader. Datum Nordrehoug, dend 7 Martij 1727.

Anna Colbjørns
 datter

Joran Søfrensen Moss, Er ved ansøgning tillat og bevilget af mig undertegnede at oprette en stol i Nord-
 hougskirkens kirke, for sig, sin hustru og børn, hvorfor hand mig har betalt og fornøjet efter vores accordt og forening
 saa jeg for bemeldte stole skal være hans fulde hjemmelsmand og derfor holde hannem og arvinger av mig og mine
 arvinger kravessløs i alle maader. Datum Nordrehoug, dend 7 Martij 1727.

Anna Colbjørns
 datter

Heggelisæteren.

Heggeliseter i 1850-årene (Fra «Skilling-Magazin» 1854)

Heggeliseter

Av FREDRIK SCHJANDER

Det var en livlig diskusjon om Heggeli-navnet i en Oslo-avis for noen år siden. En populær professor som ofte streifet om på Krokskogen mente at navnet var av finsk opprinnelse og at finnen som slo seg ned der var av slekten Hakkalainen.

Mange var uenige med professoren i dette og mente at navnet ganske enkelt forteller at her vokste heggen frodig en gang i tiden. Denne løsningen holder nok de fleste på, og vektige argumenter taler for at den er riktig. Det er lite trolig at en seter på Krokskogen hvor det var folk hver sommer, ja kanskje hele året, lenge før finnene kom hit til landet skulle miste et gammelt norsk navn og ta etter en utlending som tilfeldigvis kom hit.

At navnet skulle være finsk ville dessuten stride mot gammel norsk navneskikk slik vi ser den praktisert fra langt tilbake i tiden, først og fremst

i offentlige dokumenter, i manntall og matrikler. Der vil vi se at den som kommer til en gård eller plass som det har bodd folk på før, han får — enten han er finne eller nordmann — navn etter plassen og heter Lars Flåtan, Mattis Heggeli, Simen Flagseter o.s.v. Men den som selv rydder en plass, han blir innført som Henrik Larsen, eller kort og godt Henrik finne. Sitt finske slektsnavn står ingen av finnene på Krokskogen oppført med. At en mann av slekten Hakkalainen skulle være en unntagelse fra den regelen er lite sannsynlig.

Men så er det dette med heggen! Den finnes ikke ved Heggeliseter. Det er riktig. Men vi skal ikke lenger bort enn til Storflåtan for å finne den, sies det. Og at heggen kan ha stått i fullt flor her for noen hundre år siden er det ingenting i veien for, når vi tenker på hva der i årenes løp er gjort for å

ta livet av den. Finnene brente alt som fantes av skog der de slo seg ned. Og ellers finnes der vel ikke i Norges land en skog som er blitt snau hogd og utpint i den grad som Krokskogen ble det i det 17.- og 18.-århundre, på spekulanterens hender og belastet med Bærums Verks privilegier som den var. Når heggen dessuten aldri er velsett innpå husene er det ikke påfallende at den er forsvunnet fra traktene omkring Heggeliset.

At Asbjørnsens navn og Sommernatten på Krokskogen ble trukket inn i diskusjonen om Heggelisetnavnet, er ikke overraskende. Heggeliset eller «Heggelien» er det eneste stedsnavn mellom Lyse og Storflåtan som er nevnt i Asbjørnsens fortellinger om turen han tok over Krokskogen som 14 års gutt i 1826. Det er kjerringa på Lyse som snakker om Heggelien i beskrivelsen av veien over skogen, der det heter at «han finner nok frem til Heggelien for den ligger ved vannet».

Asbjørnsen derimot tar ikke Heggelisetnavnet i sin munn eller sin penn. Han skriver bare om «en seter»: «Da jeg var gått over en liten høyde så jeg mellom furutrærne et par blinkende skogtjern og ved et av disse en seter på en grønn bakke i aften-solens gull». Og videre: «I seteren var ingen hjemme, alle dører var låst og lukket». Det er ganske merkelig at han ikke nevner navn, det pleier han gjerne gjøre. Kan det tenkes at Asbjørnsen ikke er kommet til Heggeliset, men til en annen seter som han ikke kjenner navnet på? Gagnumseter kanskje?

Asbjørnsen treffer ingen hjemme i seteren. Det kan nok stemme med Gagnumseter, men dårlig med Heggeliset. Av det vi vet fra Heggeliset i gammel tid får vi et bestemt inntrykk av at her har det vært seterdrift hver eneste sommer, med gjen-nomgangstrafikk og åpent hus for turister og an-

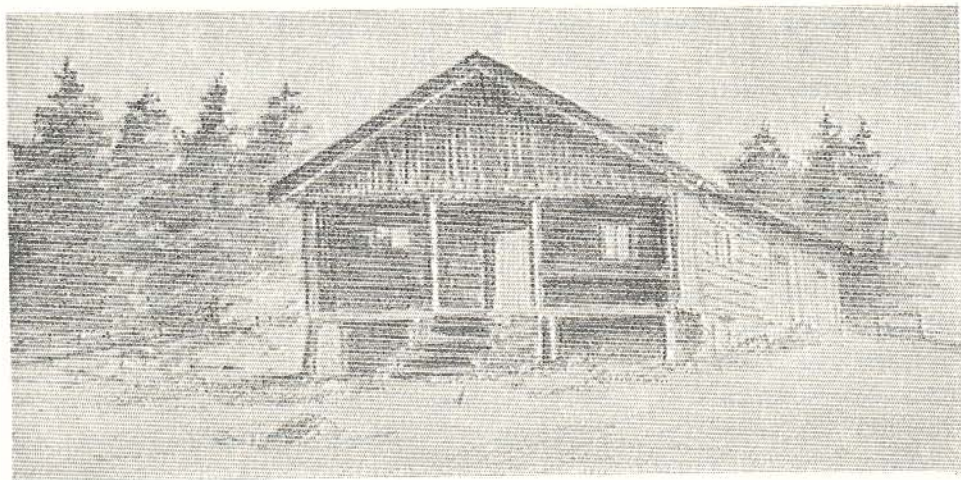
net farende folk. Ja, selv uten seterdrift må det ha vært et innbringende sted å holde til på, der det lå midt i alfarveien over skogen. Derfor er det ikke overraskende at det er på Heggeliset vi første gang kan registrere Oslo-folk på langtur i Krokskogtraktene. Jegere hadde nok tatt inn på plassene før Asbjørnsens tid. Men folk som simpelthen bare skulle på overnattingstur, de har dradd til Heggeliset ser det ut til.

Om Oslo-folks harejakter på Krokskogen har vi beretninger fra 1820-årene. Det er en av veteranene fra den tid, F. O. Juell, som har skrevet ned sine opplevelser. De kom i bokform under titlen: «En gammel Jegers Meddelelser». Det var mest i traktene omkring Midtskogen og Flaksetrene Juell jaktet med sitt følge. De startet gjerne fra byen ved middagstid lørdag, dro tilfots til Jonsrud i Lommedalen og så innover Krokskogveien hvor de overnattet på en av plassene.

Dette jaktfølge bestod av folk som var godt vant. Men under jakten var de såvisst ikke kresne når det gjaldt natteløsji og fortæring. De kunne f.eks. ta inn for natten hos Christian som bodde året rundt på Steinseter ovenfor Langebru. «Her var det lite rom for én, enn si da for seks», skriver Juell. Vi lærer også å kjenne folkene på de andre plassene rundt på Krokskogen, der dette jakt-selskapet holdt til.

I de samme traktene treffer vi den ensomme jeger Bernhard Herre noen år senere. Om hans vandring og opplevelser på jakten kan vi lese i «En Jegers Erindringer».

Det første vi finner på trykk om Heggeliset og hvordan det var å overnatte der, skriver seg også fra en pasjonert jeger og skogsmann, forstmester J. B. Barth i hans bok «Den norske Naturskildret i Billeder fra Jaktlivet». Her forteller han

Eksterior fra Heggeliset, august 1900.

«Fru Wiig steker vaf-
ler». Interiør fra Heg-
geliseter, august 1900.

at han en dag på Karl Johan treffer herskapsjegeren på Bogstad, Botolf, som i stillings medfør har fått en så oppsiktsvekkende flott uniform at Barth såvidt drar kjensel på ham. De har ofte vært på jakt samen, og Barth vet at bedre skytter og ledsager enn Botolf kan han ikke få med seg på den jaktturen til Gyrihaugen som han lenge har planlagt. Det er ikke nei i Botolfs munn, og sent en augustkveld i 1848 kommer så de to og banker på døren på Heggeliseter etter at de har gått over Krokskogen og drevet litt småjakt underveis.

Det er to jenter som holder til på seteren. De må ha vært temmelig røslige for Barth finner betegnelsen «amasoner» på sin plass. De nyankomne blir møtt med ubegrenset gjestfrihet og overstrømmende godt humør. Tiltrots for at vertinnene ennå ikke er ferdige med dagens arbeide, gir de seg med en gang tid til å dekke på og sette frem kveldsmat. Dette at de i tillegg til seterstykket skal ha spise- og nattegjester, ser ut til å være noe helt dagligdags for dem. De blir ikke det minste oppskjørtet. Traktementet var melkebunke, flatbrød og nykjernt smør. Alt var fryd og gammen!

Barth hadde regnet med å få noen timers søvn før de skulle dra videre ved soloppgang. Men søvn ble det lite av, for jentene var nå engang kommet i det muntre hjørnet, som han skriver, så det fortsatte med historier, latter og fjas til langt på natt. Jentene lo høyt da de hørte at jegerne neste dag hadde tenkt seg til Gyrihaugen på rypejakt. Det kunne de spare seg, mente de, og like godt dra hjem igjen, for rypene på de kanter tilhørte huldra i Gyrihaugen. Og skjønte huldra at det var rypene hennes

de var ute etter, ja, da ville hun nok spille dem et slemt puss.

Det holdt stikk! At de ikke fikk en eneste rype under jakten dagen etter, fikk enda gå an. Værre var at de gikk seg vill. Da mørket falt på og det satte inn med tåke og regn virret de omkring helt i villrede med hvor de befant seg. Langt ut på kvelden kom de ned på en kjerrevei, men de visste ikke om de skulle gå til venstre eller til høyre for å komme til Stubdal. De valgte feil, kom galt avsted igjen og måtte snu. De måtte sanne at jentene hadde rett i det de hadde sagt om huldra i Gyrihaugen og rypene hennes! — Endelig kom de langt på natt til Stubdal hvor de fikk losji. På hjemveien neste dag holdt de seg godt unna Heggeliseter for ikke å bli møtt med et triumferende gapskratt.

25 år etter Barths og Botolfs besøk på Heggeliseter drar tre muntre herrer en lørdag ettermiddag fra Oslo med Heggeliseter som mål. Turen var meget omhyggelig diskutert og planlagt. Var det litt uenighet om det ene og det annet, så var de ihvertfall alle 3 enige om at de ville ha minst mulig besvær og mest mulig komfort på turen, leser vi i en bok som en av dem utga i 1874 under titelen «Noveletter».

Planen var at de skulle leie en bekvem kalesjevogn og få en mann med hest til å kjøre dem til Lyse, der de etter en hyggelig aften skulle overnatte. Søndag skulle de så få en «reisefører» som med kløvhest skulle frakte bagasjen og følge dem som altnuligmann til Heggeliseter og tilbake om kvelden.

Hva bagasjen angår, overlater vi ordet til forfatteren: «Vi skulle utruste oss med en liten kuffert hver, hvori et utvalg av kolde men styrkende retter, såsom stek, skinke, koteletter, et par brød og en eske utsøkt smør, servise til 3 personer, et par flasker vin, en flaske cognac, sukker, teskjeer, glass og endelig en kasse ekte importerte Havana-cigarer». — Hertil kom så det personlige utstyr som bl. a. besto av vårfrakk og et pledd.

De var ikke heldige med været der de satt under kalesjen og ble kjørt til Lyse. Men de så frem til en munter aften og tok det hele med godt humør. Da de kom frem ble de møtt med at Baronens med sitt følge hadde lagt beslag på alt husrom på Lyse i anledning av harejakten. Der var det ikke tale om å få nattelosji. De ble henvist til en gård litt lenger oppi dalen. Der kunne de riktignok ikke overnatte, plassen tillot ikke det, men de kunne sikkert få tak i en gutt med kløvhest som kunne føre dem videre til Heggeliseter, sa mannen på Lyse.

Etter meget strev fikk de leiet en mann til å frakte bagasjen fra Lyse opp til gården. Der trakk det i langdrag med snakk og drøftelser, men omsider kom de da avgårde med bagasjen på en kløvhest og med Halvor, gutten på gården, som reiseleder. Til alt hell var det holdt opp å regne og etter en anstrengende tur over stakk og stein på dårlig sti, kom de sent på kveld frem til Heggeliseter.

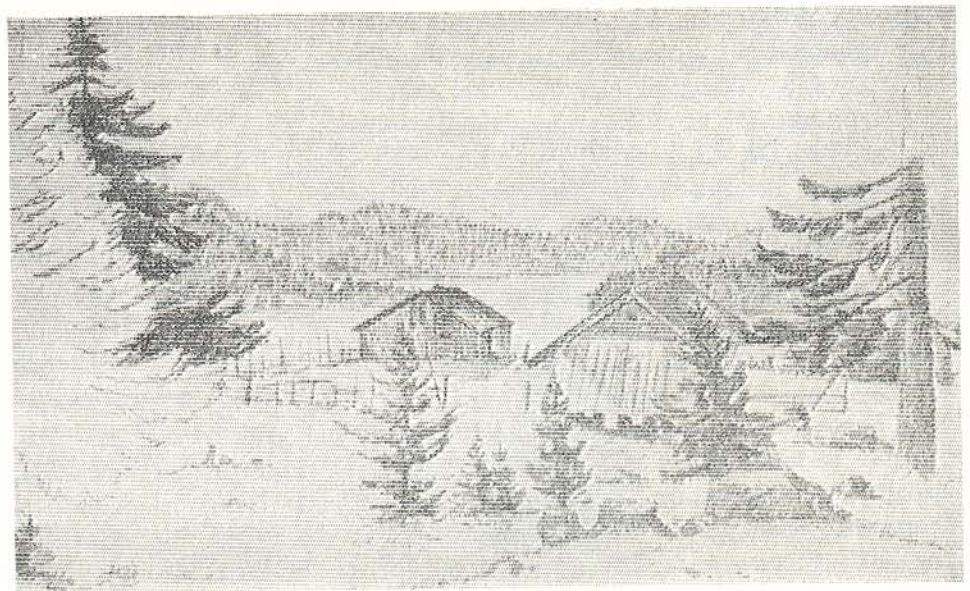
Det er en jente som driver alene på Heggeliseter og hun svarer med en gang ja til spørsmålet om de kan få losji der for natten. Det er bedre med husrom i seteren nå enn det var i Barths tid. Den gang besto seteren bare av et eneste rom som var

kombinert kjøkken, oppholdsrom og soveværelse. Gjestene måtte ligge på et langbord med noen høydatter under seg. Nå var der innrettet gjesterom i koven, men der var det opptatt da de tre turistene og Halvor kom. Det var et ungt ektepar som holdt til der. De hadde gått over skogen mens det regnet som verst, var kommet frem gjennomvåte og skulle videre til Stubbald neste dag.

Men der var ennå en gjest der, og han ble opptatt i kretsen og fikk sin rikelige del av maten og drikkevarene. «Skytten», som han ble kalt denne fremmedkaren, viste seg å være en av disse uskadelige originalene som hører skogen til, som frister en enkel og fri tilværelse med litt jakt og fiske og ellers streifer om som det faller seg. Sikkert fikk han husly hvor han kom, — og mat også hvis det skortet på det. Riktig en Asbjørnsen-figur må han ha vært! Forfatteren beskriver ham slik: «En liten gammelaktig mann med stritt hår under en slags skinnlue av et temmelig forhenværende utseende. Ansiktet var brunt og værbitt og pannen furet. Den tynne skarpe nesen og en smalleppet lang munn var ikke det mest innbydende ved ham, så meget mere som hele den nedre del av ansiktet var tett besatt med strie skjeggstubber».

Halvor og Skytten var gamle kjente. De satt og småartet hverandre og etterhvert som drammene virket på tungebåndene avløste de hverandre med å fortelle historier til stor fornøyelse for de tre turister. Det var langt på natt da selskapet endelig gikk til ro. De tre herrer delte dobbeltsengen, Halvor og Skytten ble lagt på høytrevet.

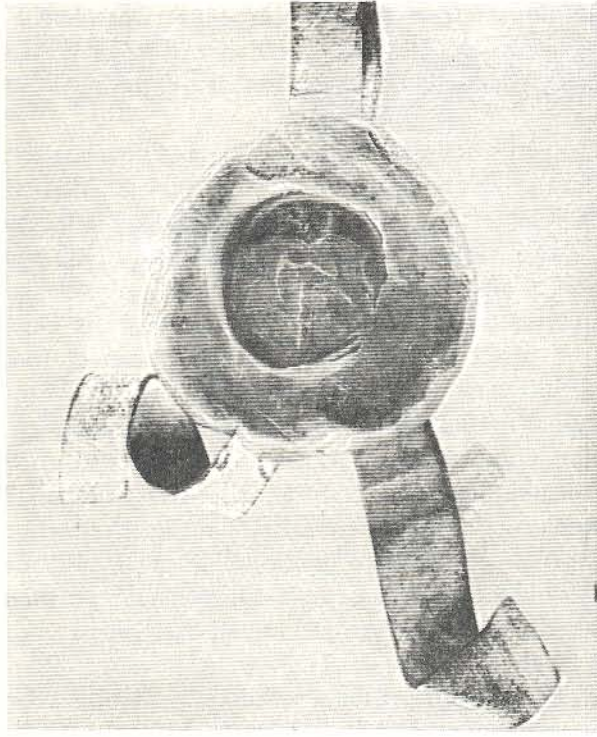
Det er rart med en tur som denne. Den ble jo noe helt annet enn deltakerne hadde planlagt, og

*Heggeliseter,
august 1900.*

OMKRING ET SEGL fra 1614

Av Maghild L. Wium

helt i strid med deres prinsipper. Fikk de avsmak på turlivet etter de overraskelser som møtte dem? Nepe. Oppholdet på Heggeliseter under enkle og primitive forhold sammenpakket med mennesker fra en annen verden, historiene som blir fortalt, humøret og latteren under taket, ja alt må ha vært en opplevelse for de tre spissborgere og gitt dem sterke inntrykk og minner for livet. Og sist, men ikke minst, — gleden og tilfredsstillelsen ved å ha klart de anstrengelser som nattevandringen i det kronglete terrenget ganske sikkert har vært forbundet med.

Forfatteren håner i innledningen de vanlige turbeskrivelsene som gjerne begynner slik: «Med ranselen hvori en spekepølse, et stykke ost samt de nødvendige kledningsstykker, slengt på ryggen og den knortede turistkjepp i hånden, vandret tre unge menn o.s.v.» — Denslags fotturer tar han bestemt avstand fra!

Men, — det skulle ikke undre oss om de tre neste gang dro avsted utstyrt etter denne oppskrift!

Fotos utlånt fra Holtvedts samlinger.

I Riksarkivet i Oslo oppbevares et skiftebrev som er datert Ørpen i Krødsherad den 20de juni år 1614. Brevet beretter om hva salig Knud Ørpen og hans kone Randi Andersdaatter efterlot seg av jordegods — det var 90 lispund i alt — og om hvorledes dette skulle deles mellom deres barn, fire sønner og fire døtre. Hver sønn fikk 15 lispund, det var 3/4 fullgård, med åsete og bygsel. Og hver datter fikk 7 1/2 lispund, det halve av hva sønnene arvet, slik skikken var. Gamlefolket på Ørpen hadde sørget vel for efterslekten.

Syv segl henger ved dette skiftebrevet, syv mørkt honningsfarvede segl, de fleste godt bevart. Det er de seks lagrettemenn samt tingskriveren som med sine «Zegnetter» bekrefter brevets innhold. Det er det femte og det sjette segl vi her skal se nærmere på.

I segl nr. seks ser vi med det blotte øye: i et skjold en stående øks, enkel og meget vakker, med bokstavene HI over økschodet. — Segl nr. fem er ikke så lett å tyde i dag, men også her ser vi tilsynelatende det samme skjold, øksen og de samme initialer. Og riktig nok: Ved forespørsel i Riksarkivet ble det elskverdig opplyst at her var samme seglstempel nyttet. Vi leter i lagrettemennenes rekke og finner som nr. seks, navnene: Helge Buøen og Klemet Oppegaard. Bokstavene HI tyder da på at signetet må ha tilhørt Helge og at Klemet har lånt det denne forsommerdagen hva nå grunnen kan ha vært. Men den lille hendelsen forteller at disse to var nær beslektet når slikt kunne skje.

Ved undersøkelse fant vi følgende: De to menns fulle navn var Helge Jonsen Buøen, Flå og Klemet Jonsen Oppegaard, Soknedalen. De var fullbrødre og sønner av Jon Helgesen Gulsvik i Flå i hans annet ekteskap med Åse Povelsdatter. Og de var kjente skikkelser i sin samtid i bygdene rundt Krøderen, på Ringerike og opp gjennom Hallingdal.

Det er slektsforskeren Olav K. Opsahl i Flå som har skrevet Gulsvik-folkets historie, og han har samlet et rikt materiale. Fra dette trekker vi frem noen få navn og årstall for å belyse ættens

kontinuitet fra middelalderens 1400-tall frem til 1600-tallet og videre frem til våre dager.

Gården Gulsvik ligger som nevnt i Flå, og den ble på 1500-tallet grovt regnet til 80–90000 mål. Ættens første kjente mann er Sigurd Bonde på Gulsvik. Et uttrykt diplom datert der den 7.2 1482 — nå i Riksarkivet — lar oss vite at det var arveskifte etter ham tirsdagen etter gravølet hans. Han hadde sønnen Guttorm Bonde på Gulsvik. Hans sønn igjen var Helge Gulsvik som betalte gengerdsskatt år 1528. Helges sønn var Jon Helgesøn som i sitt første ekteskap hadde sønnen Guttorm som overtok sin fars bruk på Gulsvik. Og som allerede nevnt hadde Jon i sitt annet ekteskap også sønnene Helge Buøen og Klemet Oppegaard, de to omtalte lagrettemenn. — Det store hovedbølet Gulsvik ble forøvrig delt på 1500-tallet, og deling skjedde også på 1600-tallet. Men senere har ættegården vesentlig bestått av de fire bruk vi finner i dag. Og eierne hører — i dag som den gang for snart 500 år siden til Sigurd Bondes kjente ætt. Slik også på Oppegaard. Det er Klemets ættlinger som i mer enn 350 år har vært eiere her — til våre dager.

Så vender vi tilbake til seglet som var så viktig en sak for våre forfedre. Ja, så vesentlig var dette at ved en manns død ble hans signet brutt istykker for å hindre misbruk. Vi kan også ta med hva Wladimir Moe i sin bok «Norske Storgaarde» s. 144 beretter om de hendinger som fant sted da den maktgriske fru Inger til Austraat tørnet sammen med den mektige erkebiskop Olav Engelbrektsson i kampen om Reins Kloster i Trøndelag på 1530-tallet. Fru Inger hadde sluttet en overenskomst med abbedissen og hun var blitt valgt til klosterets «Forstanderske». Men dette lot erkebiskopen seg ikke godvillig by. Han sendte sine menn til Reine og de bemektiget seg — og førte bort en dyrebar gullkalk som var «en gave fra en fremfaren Dronning», samt andre av klosterets skatter og dets segl.

Den norske bonde brukte gjerne bumerket som motiv i sitt signet og bare sjelden brukte han skjold. Men i året 1614 ser vi hos de to Gulsvik-brødrene en øks i et skjold, altså noe utenom det vanlige. Og dertil måtte seglstemplet ha vært et utsøkt arbeide; det virker som om det er forarbeidet av en profesjonell gravør. Tanken streifer uvilkårlig ordene: menn «aff wapen», vebnere, opprinnelig av adel o.s.v. Men skjoldet behøvde ikke alltid henspille på en adelig person. Og øksen

var et yndet motiv uten at vi i dag kjenner til at noen besemt ætt førte den. I Huitfeldt-Kaas' samling «Norske Sigiller fra Middelalderen» (fra år 1286 til år 1400) finner vi øksen hyppig gjengitt i skjold eller uten. Blant seglene i denne samlingen finner vi bl. a. ett som adelsmannen Gudthorm Rolfsson, som bodde på Berg på Eiker, brukte den 19/3 år 1387. Det blir beskrevet slik: Trekantet skjold hvori en Øxe med Bladet opad mot høire og en Stav lagte krydsvis.

— — —

Ellers sier tradisjonen at også Gulsvikfolket stammer fra den gamle norske adelen. Men vi har ikke bevis for det. I den forbindelse må vi likevel nevne hva Olav K. Opsahl påpeker i sitt særdeles interessante arbeide, nemlig ættens to første kjente menn, Sigurd og sønnen hans Guttorm, begge fikk tilnavnet Bonde av sin samtid. Og, blir det videre forklart samme sted av historikeren Jon Hvitsand, på 11–12–1300-tallet henspilte dette på menn av høy byrd og med stort jordegods og dertil utstyrt med særlig personlige sympatiske egenskaper. Men om dette staselige tilnavnet sto for det samme henimot år 1500 da Gulsvikmenneses saga tok til, vet vi ikke med sikkerhet. Men vi vet det var en ætt, rik på gods og høyt ansett.

Likevel kan man ikke utelukke at de to brødre lagrettmennene Helge og Klemet, hadde sitt seglmerke fra sin mors ætt. Men den kjenner vi ikke, og det er helst lite trolig. Den muntlige overlevering beretter imidlertid at deres mor, Åse Povelsdatter, var en ættling av Klemet Bonde og hans fru Belju som sies å ha flyktet fra Skottland til Norge en gang for lenge, lenge siden. De slo seg ned på gården Devegge på Nes i Hallingdal, og deres navn er knyttet til de skotske slekter Campbell og Macleod. Og tradisjonen om skottegreven, som han kalles, og hans frue er farverik og festlig den dag i dag og er kjent langt utenfor dalens grenser.

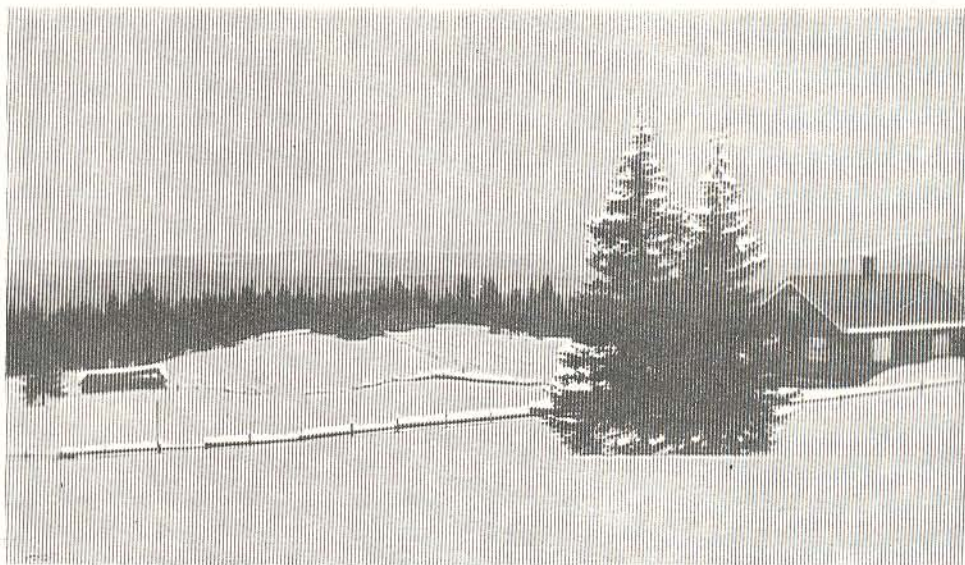

Poppelgården, Gran, 23.8 1967.

Magnhild L. Wium.

*Lauvliseter. Nederst
Hvervenseter og til
høyre Maren Bjørn-
stads seter
«Hesleberg».*

Jule- gjester

på LAUVLISETER 1906

Av Otto Authén

En liten kameratkrets av attenåringer som bodde på vestkanten i Oslo var omkring 1905 begynt å ta sommerturer via Sørkedalen til Krokskogen og ble da også godt kjent med folkene på de to setrene, som lå nederst og midterst på Lauvlivollen. På den midtre setra var det Maren Bjørnstad fra Vegårdsfjordingen som dengang stelte med kuer fra Hesleberg og på den nederste holdt folk fra Hverven gård på Ringerike til med sine. Maren Bjørnstad som er nærmere omtalt i «Ringerike» 1931 vil nok være bevart i erindringen hos alle gjenlevende, som kom innom fra bygd eller by og satte pris på hendes omgjengelige og blide vesen.

Men også på Hvervensetra var det hyggelige folk. På høstparten 1906 spurte en av disse ungguttene kona på Hvervensetra om det kunne gå an, at vi fikk lov til å dra dit opp i juledagene og ligge et par dager i den ytre stua med peisen og køyene, mens de øvrige rom og melkebua kunne være låst. Vi skulle selv skaffe tilveie ved og sørge for at alt var i orden og behørig låst ytterdør, når vi dro fra setra. Vi hadde nå ikke overnattet før om vinteren på noe sted og ville også gjerne bruke det fine åpne terrenget rundt omkring til skiturer om dagen.

Han som spurte antydte at det kunne ordnes på det vis at han fikk laget maken til nøkkelen til ytterdøra. Den besto av en tynn, rund jernstang med ring øverst og stangen var nederst loddet sammen med en annen, ca. 1 cm tykk stang formet som bokstav T når den var ferdig med en tapp mellom ytre vinkel og skaftet. Nøkkelen ble stukket inn i døra gjennom en smal, vannrett åpning, derefter dreiet om til vertikal stilling og grep fatt i fire runde huller i en treslå på innersiden av døra og så skjøvet tilside, slik at døra ble åpen.

Seterkona som kjente oss som respektable karer mente også, at dette kunne gå an og det ble laget en tegning av nøkkel mens vi var der. Første juledag ble turen til virkelighet og står fremdeles for meg med en særskilt nimbus over seg. Den begynte i grålysningen ved Majorstua i Oslo, hvor våte snøfiller dalte ned over den sørpete landeveien oppover til Røa og Bogstad, vi slet oss fremover med innbitt energi, fast bestemt på ikke å snu selv om været var ufyselig. Sørkedalen hadde en stille julestemning over seg. Jordene lå drivhvite rundt de røde gårdsfylingene og åsene innover Nordmarka så innbydende ut med bløte konturer forsvinnende i snøtykket. Ved middagstid var vi avansert opp til Heggelivannet og der møtte vi vinteren for alvor. Heftige vindkuler jog skarpe isnåler inn i fjeset, snøyret sto tett som en vegg og stengte utsynet. Det var bare å gå på, mann bak mann, tre ifølge og brøyte løypa over begge Heg-

gevalinnene. Kanskje hadde det vært mest fornuftig å slå seg til i en av de åpne koiene ved Mellømdammen eller oppe ved Heggeliseteren, men det skulle jo være så gromt å feire julen på selve Lauvlisetra, en riktig gammeldags norsk julefest.

Vi tok lia opp ved Kjerringhogget, kavet oss frem i dypsnø over åsen til Nibbitjern og kom i skumringen opp på de åpne flater rundt Lauvlisetervollen. Det følte som om vind fra alle verdenshjørner hadde sammenkomst her oppe. Hvirvelsøyler av finkornet snø roterte mellom de glisne trestammer, det ulte i grantoppene og vi var halvblinde nesten av snøfokket som drev med forrykende fart over skogsnarene. På setervollen var det ren heksedans rundt husene, det skrek i skigarder og mønsåser under stormtakene. Vi skimtet såvidt de gamle, grå tømmerbygningene nederst på vollen og de mørke åsene som strakte seg videre utover.

Så gjaldt det å komme i hus. To av oss dro bort til en bekk som om sommeren rant like ved den nåværende Skiforeningsstua, mens «mannen med nøkkelen» skulle låse seg inn og prøve å nøre opp i Hvervensetra i mellomtiden. Vannsøkerne hadde ikke annen ønskekvist enn skistaven som ble stukket ned i snøen, der hvor vi mente bekken gikk. Det var ikke en eneste surklende låt å høre, men sulten pep i tarmene. Tørste som bybud var begge to og frosten bet i fingrene. Vi måtte derfor drive på videre, hvis det skulle bli noe av denne julen på skauen. Omsider hadde vi hell med strevet. Det kom en mørk flekk på snøen over et lite søkk. Flekken bredte seg langsomt utover. Hullet ble gjort stort nok til å presse kaffekjelen nedi, vannet sildret inn og fylte den. «Men i allverden, hva er det som flyter rundt i vannet du gamle hasebiter?» sa min venn fra Tvedestrand, «jeg synes det likner brøskalker som skal bløtes opp.» «Eller har du med grankongler til å henge på juletreet?» Det var ikke mulig å skjelne tingen ordentlig i halvmørket, men så husket endelig kjelens eier, at han hjemme hadde putt et franskbrød nedi kjelen, fordi sekken allerede var fullstappet. Brødet var svullet ut av vannet, så det var vrient å få lirket det opp, men fire grådige øyne ga uttrykk for den samme tanke. En væl'n neve ble stukket nedi, kløp om den ene halvparten av brødet og fikk slitt det løs. Så kom en annen frostneve ut av en grå vott og fisket opp resten av brødblinsen. Alt gikk hinsides i kråsen uten dikedarer. «Det er mange som sitter på vann og brød

i jula, som ikke har det såpass», sa filosofen og rømnet seg etter den styrkende matbiten. Kjelen ble så fylt påny med vann, barnåler og rusk, men det var ikke så nøye, bare kjelen ble full.

Nå skulle det jamen smake å komme innendørs, kanskje hadde nøkkelmanen fått fyr allerede i peisen. Men den som fremdeles sto der og tuklet med låsen var nok vår sangvinske kamerat. Han fikk ikke nøkkelen med tappene til å passe i hullene i slåa og vi andre prøvde også etter tur å greie det uten resultat og mens det siste forsøk ble gjort røk nøkkelen i loddningen rundt skaftet og den nedre stangen falt på gulvet inne i setra. Ja, der sto vi temmelig slukøret. Her måtte nok gamle metoder for innkomst settes i verk. En av rutene i vinduet ble løsnet med en kniv, den smidigste og mest smallivete av oss fikk truet seg forbi en jernstang foran vinduslemmen, trykket denne inn og havnet så med hodet først på et bord innenfor. Det var heldigvis bare en tørr pinne som holdt lemmen på plass i en krampe øverst. Dørklinken

Heggelielva.

kom opp og inntoget foregikk over en meterhøy snøskavl som fonnet seg foran døra. Iskaldt overalt inne, peisen full av snø. Lysstumpen vår rakk ikke stort til å lyse opp i det svære rommet, krokene lå i tussmørke. En del ved lå oppstablet i peisroa, kaffekverna sto på den gamle plassen og på kjøkkenlampen var det en ørliten skvett parafin, men lampeglasset var noe i stykker. Vi dro straks kjensel på de blankpolerte krakkene og syntes at det lunet litt bare å være i hus. Snøen ble skuffet unna med skiene, tollekniver kom frem og skar løs på vedkavlene så flisene spratt. Oppteningen gikk tregt til å begynne med fordi veden var kald og det hele sluknet et par ganger, men utholdenhet er en god egenskap når en er tilskogs, så vi ga oss ikke før luken slo lystig opp langs de våte peisvegger og snøen som lå på jernristen oppe i pipen ble sværtet av røyk og tinte så etterhvert ned i asken under bålet.

Vi skjønnte snart at det skulle uhorvelig mye ved til for å få det varmt i stua. Den vesle stablen med granved som lå der fra før ble fort slukt borti peisen, men kaffen var imidlertid ferdigkokt og så ble noen fleskebitar og en stivfrossen ribbe slengt over i en panne på brannjernet, mens han som sto for stekinga måtte finne seg i å få øyenbrynene litt svidd av glovarmen. Til gjengjeld kunne han kjenne at den lifflige matduften rev i neseborene. Nå begynte varmen å sige inn i kroppen, vi glemte faktisk de strabasene vi hadde utholdt hittil.

Skrevs over hver vår krakk gafflet vi i oss den fete julekosten, slubret kaffen, pinte gruten og drakk de dråper som var igjen og følte at tilværelsen ikke kunne ønskes bedre. I køyene lå det gammelt høy, det grøsset dog i oss ved tanken på å ligge der om natten, hvis temperaturen i høyet fremdeles skulle forbli under nullpunktet. Der vi satt omkring peisen var det jo ikke verst varmt men snøen drattet ned ustanselig og en drive la seg tilrette i den ene peiskroken bortenfor brannjernet. Vår kamerat «mannen med nøkkelen» fikk da den glimrende idé å ta en gammel sprukken gryte, som var satt tilside på bunnen av vedroa, gikk ut i uværet og ved hjelp av snøfonnen som nesten rakk opp til taket på setra fikk han entret opp og klatret i snøen frem til pipa og hengte gryta på pipekanten i en grankvist, som han hadde funnet i vedroa. Den ville nok holde snøen unna, hvis kjeppen ikke røk når gryta ble full av snø.

Uværet økte, lyset i lampen og talgpråsen blaffret uavlatelig og truet med å slukne. Stormen ultet rundt hjørnene på setra, det skranglet i blikktøyet

*Fra venstre Authén, Skui og Basmer
på Kusteinkollen.*

på veggene i de avlåste rommene. Borti krokene var det helt mørkt, men ildskinnen fra peisen slikket med lange tunger oppetter de sotete bjelker og skapte stemning. En vedsjau var nok nødvendig, hvis vi skulle komme helskinnet gjennom nattens timer.

To av oss gjøv derfor ut i snøføyka etter å ha tatt skiene på seg inne, en øks fikk de med og turen gjaldt en krull tørrgraner, som vi hadde sett om høsten utenfor skigarden øverst på vollen. Karene ble lenge borte og han som satt igjen fordrev tiden med plystring og varmet toddyvann av smeltet snø. Oppe i skaukanten klemte de to vedhoggere på så svetten silte tross kulda, tørrgranene seg overende med et litet brak, som knapt kunne høres under stormhylene, mørkt var det og spisse kvister rispet kjakene, når en stakk hodet inn mot stammen for å komme ordentlig til med øksa. Så slepte de hver sitt digre fange med seg og brøytet seg tilbake til den nedre setra. Skisporene var for det meste grodd igjen og det ble nok en del tullgåing mellom låver og fjøs som lå i klynger nedover vollen. Av og til sank vedhoggerne ihop med den tunge børa, fikk seg et pusterom og kretet seg avgårde igjen til de nådde frem omsider til

snøfonnen foran døra. Varmen inne var det bare glørne igjen av, han som skulle passe ilden, hadde imidlertid fått frisket seg opp med en forhåndsknert av toddyen, så det var liv i ham, da tjommi-guttene rutsjet inn og slengte fra seg en del av den isete veden. Dampen sto av karene, men aldri så snart hadde de fått i seg en hivert, så var de spreke igjen og ga seg ikast med å kløyve veden i passelige lengder. Det luet opp som et ildhav da kavlene ble stilt opp i peishjørnet og så kom det øyeblikk da alt var fryd og gammen. Nå kunne festen ta sin begynnelse. Glass var funnet i et kråskap, og det fantes også litt av hvert i ryggsekkene som kunne få fjesene til å se opprømt ut. Det eneste vi manglet var en liten busk med julelys på. Men vi hadde jo tusener av busker i skauen og skinnen fra peisen var nok til å bringe stemningen på topp. Det var virkelig grepa jul her oppe i ensomheten.

Det hørtes som om setra skulle være full av underjordiske, snart romsterte de borte i køyene og løftet på høyet, snart sank de med svære sukk ihop i krokene. Så kunne de plutselig ta seg en runde langs veggene og lot blikktøyet rasle ned. Ikke sjenerne de seg heller for å ruske i dørene eller gløtte på lokket til bryggepannen ved siden av peisen. Men vi trivdes godt i hurlumheien som det står om i P. Chr. Asbjørnsens skildringer fra Krokskogen. Vi skjønnte jo så godt at det var julenissen som gikk omkring, men han regnet vi for en hyggelig kar og ventet hvert øyeblikk at han skulle stikke neven frem til toddyglasset for å få seg en slurk.

Det løyet ikke av med stormen utover natten heller, men vi ville nå prøve å lure oss til en aldri så liten blund på de smale trekrakkene. Det var imidlertid ikke plass på disse for både hode og bein på engang, så opphold i liggende stilling med opptrukne knær ble av kort varighet. En tok et traue, som han halte frem bak bryggepanna og forsøkte å sove oppi det, men det var ikke særlig bra å kvare seg der heller. Tilsist dreiv kulda oss opp i selve peisen, vi stuet oss sammen der alle tre, presset oss tett mot hverandre og ble svidd på den ene siden, mens den som vendte ut kjentes rimet på trøya.

Utpå natten tok trollpakket riktig fatt på sakene, rusket og rev og holdt øredøvende spetakkel med blikktøyet i melkebu. Vi kunne jo ikke komme inn og få lagt det i haug på golvet, men måtte tålmodig la musikken skingre i ørene. Kompaniets allsidige begavelse kom imidlertid ved at rote i sekken sin etter noe over et eldre og sikkert også

utslitt eksemplar av en harmonika og det var såpass låt i den at virtuosene en stund greide å overdøve skranglingen fra melkebu. Den litt monifonkle stemning hos de to andre, som satt og halvfrøs på krakkene steg noe, de siste pinner ble hivd på varmen og en ny omgang rødvinstoddy ble destillert. Tilværelsen var atter lys. Men mer ved trengtes, og det ble ikke annen råd enn å gyve enda en gang opp i skogbrynet for å få tak i noe brennbart. Det var ikke rare greiene som fantes, men de to karene som hadde jobben kom tilbake med hver sitt fange kvister og da bålet så blusset opp igjen og varmet ryggene våre, ble vi fristet til å ta en høneblund, vi stuet oss sammen som sardiner i boks på peiskanten og slumret inn i en døs, hvor en var nærmest lysvåken tross de lukkede øyne og derfor lydhør for den minste støy. Mens vi lå der som best og glørne innerst i peiskroken var blitt en rød ildmørje, hørtes med ett «et brak som av hundrede tyre» som gamle Dyre Vaa i Telemarks navnkundige Totak prestegjeld i sin tid var ute for og før vi skjønnte hva det var påferde, seilte jernbiter og sotet snø ned over hodene våre, så det var et under at ingen ble smadret. Det var som om en eksplosjon hadde funnet sted, vi ble et øyeblikk grepet av en overnaturlig redsel, innvevd som vi var i eventyrstemningen fra gamle tider. Kanskje var det noe i dette med hulder og nisser allikevel.

«Det var visst gryta som sprakk, gutter», sa den første av oss som fikk mælet igjen og så på de svarte jernbitene som lå strødd utover golvet. Vi kikket opp gjennom skorsteinen, men fikk fjesene fulle av dalende snø. Gryta var imidlertid vekk. Der lå forresten en stump av granpinnen, som den hade hengt i, nede ved brannjernet. Det hadde sittet litt måsa på den og så var den vel blitt antent av gnister, som fikk ild til å ete seg gjennom treverket til pinnen røyk og gryta ramlet ned på jernristen og ble knust.

Nå var det ikke snakk om søvn. Vi lunket på gruten for å komme til hektene, ått videre på julematen og oppebiet grålysningen. Det stilnet av med snøstormen ut på morgensiden, og da vi stakk nesene ut fikk vi se en gyllen stripe under skydekkeket. Vinden rusket i de ullne dotter langt borte, klarværet var i anmarsj, og da morrakaffen hadde kokt over for tredje gang, strøk det første solstreif over setervollen. Det var en vederkvegelse å komme ut i frisk luft igjen og se all den fine nysnøen som fonnet seg meterdyp på mange steder. Sola skar i øynene, men det var festlig å fer-

des på denne vidstrakte vollen så høyt over åsene, som blånet bak hverandre ned mot Oslofjorden. «Det er høyt under taket i denne kirken» sa en uvilkårlig, og vi følte også i samme stund julens særegne høytid. Det var som å være løftet inn i et overjordisk skjønt rike, så denne morgenstunden på Lauvlisetervollen en juledag, ble en opplevelse for livet.

De utbredte lysstumpene ble brukt til å smøre skiene med, vi stengte så døra og krøp ut gjennom vinduet, fikk festet lemme med en jerntråd til stangen foran vinduet og så bar det hjemover til byen. Vi kjente fryden ved å brøyte løype i den glisne skogen overfor setra og ned over myrdrag til Heggelia. Granene var lubne med greiner søkkferdige av snøtyngde og solstrålene fikk snøkrystaller til å blinke som diamanter denne knallende fine dagen under en blå himmel og hvor snøen fosset frem når skituppene skar sine remser i fontene nedover langs kleivene ved Heggelielva, innunder berghammer og fórbí velvoksen furu og gamle graner, som lutet sine greiner over elvestrykene. Først da vi nådde Aspeskogplassen og så utover Sørkedalens røde husklynger, merket vi at vi ikke lenger var i de gemyttlige skogtrolls favn.

Men vi lengtet tilbake til Lauvli og bestemte at når påsken kom så skulle vi dit igjen. Dessuten måtte vi jo sette inn et nytt vindu i setra som skikkelige folk.

Og sikkert er det, da påsken kom neste år, gikk vi fem mann høy bak hverandre skjærtorsdag og bar skiftevis på en solid ny treramme og en stø kar ble anbetredd å bære vindusruter innpakket i strie og treull, så de kunne tåle en støyt, hvis han som bar måtte overende noen gang underveis, men dette skjedde heldigvis ikke. Vi fant Lauvlietra i samme stand som vi hadde forlatt den i jula, spikret på den nye flotte trerammen og fikk rutene på plass med medbragt kitt og småstifter. Det ble festmiddag med dyrestek første påskedag og mens

vi satt rundt bordet da, ymtet en av karene, at hvis noen ville fly på ski ned til Åsa og prøve å få kjøpt egg, skulle han spandere eggedosis på alle sammen. Og en av dem som hadde vært med i jula, tok ham på ordet, spente skiene på og kostet avgårde ned til bygda og hadde hellet med seg til å få tak i egg, så det ble en ypperlig eggedosiskveld, da han kom tilbake med de lekke sakene.

Året etter var atter to fra denne kameratkretsen på Lauvli i påsken, altså 1908, men da holdt det virkelig på å bli ildebrann der på Hvervensetra. Etter å ha vært der i tre dager, holdt vi på med å rydde opp etter oss i peisestua, det brente ennå litt i peisen men så fikk min venn den ulykksalige idé å ta et fange med tørrkvist som vi hadde igjen og kaste det oppi småvarmen og der blusset det opp med en voldsom varmeutvikling så gnister føyk rundt omkring inne i setra og oppunder taket og vi hadde et svare sjau med å fly rundt for å slukke med votter og skjerf før gnistene antente noe. For sikkerhets skyld tok undertegnede sagskriver en runde på baksiden av setra for å se om alt var i orden før vi dro og da oppdaget han at det hadde tatt fyr i et par bord langs takskjegget og under de ytterste taksteinene.

Vann hadde vi ikke for hånden, og det var bare skaresnø utenfor, men med en blikkboks fikk han raspet løs noen snøklumper og klatret med disse så fort det lot seg gjøre opp på taket og fikk dempet ilden før den bredte seg videre bortover taket. Hadde vi ikke gjort denne befarings i tide, ville nok setra ha strøket med dengang. Vi var hvertfall glad over å kunne dra hjem uten at en katastrofe var hendt og hørte heller ikke senere klager fra folkene på setra. De hadde jo slått seg til tåls med at de «underjordiske» kunne husere i blant og da fikk en vel også finne seg i at det av og til var noen «overjordiske» som drev sitt spill, når sjølfolket var borte fra setra.

Otto Authén.

Jørgen Moe

EN HARMONIENS MESTER

Av Jørgen Pjeltz Touger

Det er ikke lenge siden. Og allikevel føles det som en liten evighet. Jørgen Moe, — folkeeventyrene og barnefortellingene, diktene om Truls og Inger, og Blomster-Ole — er blitt en selvfølgelig del av oss selv, noe vi bestandig har visst om, i likhet med andre kulturverdier vi har tatt i arv. Vi spør ikke «hvor lenge siden». Men kanskje spør vi, og med rette: «Hvor lenge?»

Jørgen Moe — den fine stilist, som var så lydhør for alle språkets nyanser — kan i dag ikke leses i originalform av våre barn i skolen. Hans språk virker uendelig gammeldags og fremmed allerede, — og det spør om ikke det livssyn han gir uttrykk for også virker avlegs og foreldet på mange.

En skjebnesvanger utvikling! Ikke fordi Jørgen Moes diktning alltid hører til den store kunst. Men fordi han som menneske representerer noe uhyre verdifullt, som for store deler av vårt folk er iferd med å gå tapt.

Noen vil ryste ham av seg og si at vi ikke har bruk for idyll og solstrålefortellinger. Det er ikke realistisk nok. Menneskelivet er fullt av konflikter, av gjærende uro og tærende uvisshet. Diktningen skal speile virkeligheten slik den er. Og så får vi den psykologiske roman, og den evindelige kretsingen om undergangskreftenes spill.

Når Jørgen Moes kunst ikke skildrer motsetningene i menneskesinnet, er det ikke fordi han ikke kjenner dem. Gjennom hele sin ungdom kjempet han med en nervøsitet, som ofte holdt på å ta makten fra ham. I denne tiden svinget han uavlatelig mellom overgiven munterhet og den dypeste melankoli. Senere opplevde han den sterke konflikten mellom presten og dikteren i ham, — begge krevde de ham helt. Diktningen ble for ham — ikke et middel til selvmedlidende nytelse av seg og sine problemer, men en lutnings- og rensingsprosess, som virket løftende og befriende på ham. Når det reflekterte og kritiske

i hans natur ikke ville gi ham fred og bringe ham klarhet, søkte han inn til det opprinneligste i seg selv, — hjemmets trygge harmoni, den trygge, smilende Ringeriksnaturen, og barndommens lyse, sterke kristentro. Disse tre maktene — Gud, barndomshjemmet og det vakre i natur og folkeliv — seiret over disharmoniene i hans sinn. I et lite dikt «Efter regn» synger han:

*«Medens lune vinde luften gjennom
sommerkølden klar,
alle urter stille duften om hvor godt
de nu det har.
Rødlig skinner kirkemuren, skyen
benger lys og lett,
gjennom tårer ler naturen som et
barn, der nys har grædt.»*

Jørgen Moe sto alltid i et intimt, personlig forhold til det han skrev. Hvor meget av ham selv er der vel ikke i visen om Blomster-Ole? Den ytre rammen er fortellingen om den åndssvake gutten, som fikk slik en sørgelig skjebne, — Jørgen Moe har aldri kunnet glemme det triste barndomsminnet. Men ubevisst har Blomster-Ole lånt trekk av hans egen natur. Lenge før han ennå var kommet til religiøs klarhet, før han riktig kunne gripe evangeliet og tilegne seg det personlige, var hans sjel fylt av en dyp hengivenhet for all Guds skapning. Bønnen ved Blomster-Oles grav er en bønn til Himmels Gud om barmhjertighet for ham selv:

*«Min Gud! Vel kunde han ei forstå
dine ti budord,
dog elsket han deg i blomstene små
og hvert skjønnhets spor.
Her måtte han lide. Gi nu ham ly
bak palmen, og fred!
Men reisen er mørk — send en rosen-
rød sky at hente ham med!»*

Men den tar feil, som tror det hviler en evig høysommer over Jørgen Moes diktning. Der er aldri stillstand, der er bevegelse og liv. Diktene hans speiler et sinn i utvikling og vekst. Det er hendt meget fra han var en Blomster-Ole til han kan skrive:

*«Det nytter ei stort at tage sin bog
og synge i heien sin salme!»*

Den følelse av andakt som naturen gir, blir for matt for ham. Den kan ikke gi ham fred i sinnet. Han søker til kirken, men merker at han ikke er barn lenger, — tilliten er borte. Tør han nærme seg sin bardoms Gud? Han har ingen annen utvei, — selv vet han ingen råd.

*«Hvem kan granske ut sitt hjerte,
den bedragelige ting!
Full av løgn, og fryd og smerte,
falsk som is og loddet ring!
Herre — ser jeg på meg selv,
svares både «håp» og «skjelv»!
Intet hos meg selv kan råde
tankens natt og tvilens gåde.»*

Redningen finner han hos Kristus. Han står en dag og ser på måltrosten i grantoppene,— de sitter just der hvor kvistene danner et kors:

*«De tolket en gammel lære, de kjære
sangere små.
Korset det må meg bære, om foten
skal feste få!»*

Og nå blir alt det han opplever i naturen, symboler på evige sannheter: ungbirkens ydmykhet, der den speiler seg i Krøderfjorden, og «vokser i sitt eget øye nedad for hver en dag, — det gamle eketres styrke, det som har sin rot dypt i klippens revne, — solnedgangen bak de rødmende skyer, som er et bilde på at lyset er der, selvom det ser ut til å bli borte: «Gud har gjemt det», kan småpiken på hans fang lære ham.

Dette helhetssyn på tilværelsen, som forklarer alt ut fra evighetens styrke. Den splittede, urolige kunstnernatur er blitt en harmoniens mester. Barnets tillit er vendt tilbake.

*«Fader bak det høie blå, du som
skapte mark og enge
til lovsangs harpestreng, lad
meg tonene forstå!
Giv meg, Fader, barnets sinn at jeg
ydmyg from kan bøie
ned mot jordens blomst mitt øie,
gledes ved dens røde kinn, og ved
duften meg fornøie!
Fader giv meg andagts glød,
at jeg med den muntre lerke stige
kan fra jordens nød,
heve meg på vinger sterke mot ditt
ømme faderskjød.»*

IDYLL

ELLER REALITET

Livet er ingen idyll, men idyllen i hverdagen er en realitet. Naturens skiftende mangfoldighet, nyanserikdommen i farger og former, et lite barns hånd i din, de fine rynkene i et gammelt ansikt — alle disse små tingene kan bli en kilde til glede for den som har åpent øye og sinn. Jørgen Moe hadde det.

Da hans klassiske barnebok «I Brønden Og i Tjørnet» utkom, var det ingen stor litterær begivenhet. Men like fullt er den funnet verdig til å bli med i skolens lesebøker, som en del av våre

barns åndelige næring. Den handler om en liten pike i et steds- og tidsbundet miljø, men der er over skildringen noe tidløst, som appellerer til barn til alle tider. Jørgen Moes egen barndom lever med i fortellingen, — hans eget følsomme sinn vibrerer gjennom den.

Det var på barndomsminnene Moe ble dikter. Barndomshjemmet på Ringerike var preget av sikker gammel bondekultur. Den lyse, harmoniske tonen i hjemmet, som stemte så godt overens med landskapets rolige, vennlige karakter, —

de åpne, smilende bygdene, Tyrifjordens blå vann og skogene bakenfor, — alt dette var noe han gjennom hele sitt liv gang på gang vendte tilbake til. Det gav hans splittede, sårbare sinn styrke og ro, og gjorde ham til et helstøpt menneske.

*«Thi ofte, når jeg går i den
myldrende by,
i de bonede, skinnende sale,
den samme hvissen lyder,
så bønmlig — så bly
fjernt henne fra min barndoms
grønne dale.
Da griper meg en længsel
til skov og til fjeld,
jeg hører atter bjelder
og lurlokk ved kveld,
og sus gjennom skjeggede graner.»*

Jørgen Moe var tradisjonsbundet og konservativ. Det var kjærligheten til naturen og folkeliv i hans egen hjembygd som drev ham til å samle eventyrene, og det er her han har gjort en virkelig innsats i norsk bokverden. Han var ikke mer enn 28 år da den første samlingen kom (1841).

Men denne kjærligheten har også utløst ekte og opprinnelige toner i ham selv. De beste av diktene er rene små perler, som hører med til det fineste og opprinneligste i vår lyrikk. Hans sjelfulle innlevelse i naturen, og hans dype religiøsitet finner her en fullendt form. De speiler også utviklingen og veksten i et levende og søkende sinn.

Jørgen Moe nådde fram til et helhetshensyn på tilværelsen, som bunner i intellektuell og religiøs fast forankret kristen tro. Det er dette som gjør at alt han har skrevet bærer i seg en tilskynnelse til det gode. Derfor er heller ikke boken om Viggo Viking og lille Beate blott og bar underholdning, men har en etisk reisning, som appellerer til et barns våkne samvittighet.

Og fortellingen er langt fra kjedelig — den fortaper seg ikke i dikterens egne refleksjoner,

— det *bender* hele tiden noe. Stilistisk er den et mesterverk, uten et overflødig ord, og med en innfølingsevne så at alle som leser den *er* Beate under tjørnerosen, og tar levende del i hennes gleder og sorger.

Når en stor voksen pappa, som atpåtil er både vitenskapsmann og bispe-emne, skriver om en liten pike og dukken hennes — da er det idyll. Men for enhver som kjenner til det intime forholdet mellom småpiken og yndlingsdukken hennes, er det en høyst realistisk menneskeskildring.

Og vi trenger alle å få øynene opp for virkelighetens eventyr! En kan lese bindsterke romaner i dag, eller gå fra utstilling til utstilling av det som kaller seg stor kunst, uten å få annet ut av det enn et forvirret inntrykk av de oppløsende tendenser i tiden. Men den som setter seg hos lille Beate på kanten av brønnen, med fanget fullt av gåsunger, og ser dem seile avsted over vannflaten, en for en, eller plukker sneglehus nede ved tjernet, hvor lommen har rede mellom sivene — for ham er veien åpen til hans barndoms paradisi. Han finner inn igjen til det dypeste og opprinneligste i sin egen sjel — gudsbildet, som maskinenes tidsalder er i ferd med å knuse under sine hjul.

*Jeg ved ensteds mellem barskovens træer
en grøn liden jordbærbakke;
og jeg skal vise deg heldets bær
ifald du vil tage tiltakke.*

*Men stien går under skovens sus —
den sørgesang må du tåle;
og marken veksler med lyng og grus,
rødbrun av træernes nåle.*

*Og tro kun ikke, om frem du når,
at hele bakken skal rødme —
så her og så der et jordbær står,
som har nogen duft og sødme.»*

Ingeborg P. Fougner.

høst

på

KROKSKOGEN

Solblink i pyttene,
 røk fra hyttene,
 seilende skyer på himmelblått høvelv.
 Rognklaser luende,
 tyttebærtuene
 rødmer langs bekken mot brusende elv.
 Innsekte summende
 over de skummende
 sølvklare hvirvler som glir avsted
 innunder steinene,
 skygget av greinene
 i stryk og i fall mot dalene ned.
 Skogen drømmende,
 småtjern svømmende,
 svartblå, kruset av morgenfrisk vind.
 Aser skrånende —
 de ytterste blånende
 svinner for øyet, der fjorden går inn.

Gule står bjerkene,
 borte er lerkene,
 fløyet hver fugl som var sommerens gjest.
 Høyt over granene
 svever villsvanene,
 reiser før høsten kommer som best.
 Ensom bak kvistene
 smetter en listende
 ekorn — som trives i skogens fred.
 Hoppende, gyngende,
 fra toppen seg slyngende,
 dalende nedpå med fjerlette fjed.
 Kroket går stiene
 ned gjennom liene,
 skjæres av bekker med rivende hast.
 Inne på seterne
 samler seg gjeterne,
 sanker ihop, binder kløvene fast.
 Småsauer tråkkende,
 gjentene lokkende,
 bester som stamper med fullvektig bør
 framover myrene,
 folk etter dyrene,
 nedad mot bygda det går i ett kjø.
 Stille blir dagene,
 sukkende, klagende,
 vinden drar over susende skog.
 September er svinnende —
 om vinteren minnende;
 mot sør, mot sør stevner grågåsens plog.

Otto Authén

LITT OM **Tanberg** OG

TANBERGSMENNENE I MIDDELALDEREN

Av E. F. Halvorsen

Den 13. desember 1304 utstedte kong Håkon V, som da var i Bergen, et brev som i oversettelse lyder slik:

Håkon med Guds miskunn Norges konge, sønn av Magnus konge, sender alle menn på Opplandene som ser eller hører dette brev Guds og sin hilsen. Ettersom det kapellet som Tanbergsmennene lot sette opp til sitt eget bruk på Tanberg, nå er kommet fullstendig i forfall som dere vil kjenne til, og ettersom vi vil ordne slik med det gods som Tanbergsmennene gav hirdprestene sine der, — og som sokneprestene tok siden i samsvar med det vi gav løfte om til vår kjæreste venn Torstein biskop, da han bad om det i sin tid —, at Gud kan få den største heder av det, og de kan ha evig minne om sin sjel som eide det godset, så gjør vi kjent for alle menn, at vi har gjort den ordning med det, at alle førnevnte presteinntekter til Tanbergskirken fra nå av evig skal ligge under Mariakirken i Oslo, vårt kapell, på den måten at der skal gjøres et alter, og der skal en prest hver dag synges messe for de førnevnte Tanbergsmennenes sjel. Vi forbyr hver mann å hindre eller utsette denne vår ordning, eller på noen måte å motsette seg den. Den som gjør seg skyldig i det, vil utsette seg for å bli en advarsel for andre mot å våge slikt.

Dette brev ble gjort i Bergen Luciemesse dag, i vårt rikes sjette år.

Hr. Snare Aslaksson satte segl for. Simon Torsteinsson skrev.

Det er første og siste gang vi hører om kapellet på Tanberg, og med dette brevet setter kong Håkon den offisielle sluttstrek under historien om Tanbergsmennene og Tanbergskirken og Tanberg som stormannssete.

Selve sagaen om Tanbergsmennene må vi sette sammen av småbiter fra forskjellige kanter, for vi har nesten ingen skrevne kilder å bygge på. Arkeologene kan fortelle oss noe, stedsnavnforskning og busetningshistorie kan være til hjelp, men men-

neskene på Tanberg blir vi ikke kjent med før på 1200-tallet, og det vi da får vite om dem, er bare bruddstykker av deres historie; ingen Snorre, ingen Sturla Tordsson har gitt oss skildringer av hvordan lendmennene på Tanberg så ut, hva de tenkte og følte, hvorfor de handlet som de gjorde.

De eldste gardene på Ringerike har blitt til en gang i hundreårene omkring Kristi fødsel, så vidt vi nå kan se. Fra de fem hundreårene før Kristi fødsel fins det få spor etter fastboende bønder i innlandet, og det ser i alle fall ikke ut til at vi kan følge de enkelte gardsenheter lenger tilbake enn til begynnelsen av vår tidsregning. Men fra de første hundreårene av vår tidsregning framover har vi store gravfunn fra de sentrale delene av bygdene, der det beste jordbrukslandet lå. Gravene ligger gjerne like ved gardar med navn som stedsnavnforskere mener stammer fra forhistorisk tid. Det er særlig to typer gardsnavn som ser ut til å ha vært i bruk i tida før ca. 800, men som har gått av bruk seinere, de navnene som på gammel-norsk endte på -vin og de som endte på -heimr, navn som i dag gjerne ender på -en og -um, som Hønen, Hverven, Sørum, Hårum. Nå viser det seg at i mange tilfeller fins det andre og enda større gardar som ligger mer sentralt enn disse -vin- og -heim-gardene, som tydeligvis må være enda eldre. Sørum, «Sørgarden» må ha fått sitt navn fra en eldre gard nordafor, Mo, Vestern, «Vestenga» har fått sitt navn fra Setrang. På denne måten kan vi nå fram til enkelte kjernegardar rund omkring på Ringerike, slike som By «Garden» i Hole, Stein og Mo på Steinssletta, Setrang i Haug. De eldste gardene har ligget på den beste og mest lettdrevne jorda i bakkehelling, slik at vannet kunne renne unna, og helst slik at de unngikk det kalde draget som ofte gjør hellingar ved elver frostlendte. I kirkebygda i Norderhov har vi en hel samling nokså store gardar. De samme gardene finner vi i jordebøkene fra 1500-tallet, noen var delt, noen var bare en gard.

Vi har Frok, fra omkring 1600 delt i to, Guds-garden, to Norderhovsgarder, to like store Hø-nengarder, to like store Tanberg-garder, Hverven, Trygstad, Hesleberg, og lenger borte Gagnum og de fem Vaker-gardene. Landskylda på 1600-tallet viser oss at det var omtrent jamnstore gar-der, med en landskyld på mellom 40 og 60 lis-pund tunge. Bare Trygstad har et navn som ty-der på at den ble til i vikingtid, sikkert utskilt fra Tanberg, alle de andre har fått navn og er rimeligvis blitt selvstendige garder før 800, men delingen kan godt ha gått for seg senere. Vin-gardene Hønen og Hverven må være skilt ut fra nabogardene, og siden de ligger i et belte mellom på den ene sida Tanberg og Hesleberg, og på den andre de to gardene som minner om hedensk gudsdyrking, Gudsgarden og Norderhov, er det vanskelig ut fra navnematerialene å avgjøre hva som er kjernen i bebyggelsen. Det er vanlig å anta at *hov* var en form for tempel som først kom til Norge omkring 800, men for det første har det nylig vært reist tvil om ordet *hov* virke-lig hentyder til et tempel, og for det andre er Njord, den guden som ble dyrket på Norder-hov, en eldgammel fruktbarhetsgud som nok har vært dyrket på Ringerike lenge før 800. Det avgjørende når vi skal forsøke å bestemme hvor det første sentrum i Norderhavsbygda lå, blir da gravplassen på Tanbergmoen med sine mengder av gravhauger fra førhistorisk tid. Gravhaugene og høvdingsetet hører sammen, her på det høyeste og mest frittliggende stedet i bygda ble grav-haugene lagt, ute i utkanten av åkrene, og nede-for, men like i nærheten, med utsikt over hele Ringerike og bygdene omkring, må vi regne med at bygdehøvdingen har holdt til. Det kan neppe være bare hans familie som er gravlagt i haugene, det må være en gravplass for bygda eller grenda. Vi vet lite om de indre forhold i samfunnet i romertid og folkevandringstid, men det rike gravgodset med gullringer og skålvekter i enkelte av gravene fra denne tid på mange steder, f.eks. i det andre store gravfeltet på Norder-hov, det på Veien, viser at de som ble gravlagt, var rike på denne verdens gods. Vi kan forestille oss at til å begynne med har en rydningsmann med sine folk slått seg ned i skråningen opp mot Tanbergmoen, og så har de etter hvert dyr-ket opp den beste og mest tørrlendte jorda i hele bygda. Kanskje har de til å begynne med bodd på same sted, men så har etter hvert enkelte flyttet ut og bygd hus på noen av teigene, slik

at Hønen og Hverven har utviklet seg til selv-stendige garder. Nede på jordene utover mot Juvern og elva har de hatt et hellig sted hvor de har dyrket fruktbarhetsguden Njord, kanskje un-der forsete av bygdehøvdingen på Tanberg.

Bygda har sett annerledes ut, det var mindre dyrket land, mer skog, og langt færre mennesker. Når vi snakker om mektige og rike bygdehøv-dinger, må vi ikke overdrive deres makt og rik-dom, husene var primitive, og de levde et liv i hardt slit, men det har vært mye å ta av i den tynt befolkede bygda. Selve garden Tanberg har et såkalt naturnavn, dvs. navnet hentyder til spe-sielle naturforhold på stedet, på samme måten som navnene Stein og Mo. Tornberg betyr berget med tornekratt, og navnet på grannegarden Hesle-berg er tydelig gitt som et slags sidestykke, det betyr «berget med hasselkratt». Begge disse nav-nene kunne vært gitt lenge før det ble bygd gard på stedet, men det er ikke nødvendig å anta det.

Gjennom hundreårene fram mot år 1000 ble mer og mer jord ryddet og Trygstad ble skilt ut, kanskje for at en yngre sønn skulle få sin egen gard. Hvis det er tilfelle, gir første ledd i gards-navnet oss sannsynlig det første mannsnavn fra en ætt som har sittet på Tanberg. Dessverre kjen-ner vi ikke navnet før fra omkring 1400, da det har formen Trygistader, og det gir oss ikke noe kjent navn.

Omkring år 1000 har bygda vært oppdelt i omtrent de garder som fins i dag. Hvem som eide gardene, vet vi ikke, noen har vel vært selv-eie, noen har vel vært leilendinggods under større jordeiere, som Tanbergsmennene. Da kristendom-men ble innført, ble kirken bygd på det gamle helligstedet. Vi kjenner til at kongsetta helt fra Halvdan svartes dager hadde samband med Ringe-rike, og det gamle sagnet om at Olav den hellige vokste opp på Bønsnes, som først er nevnt av biskop Jens Nilsson på 1500-tallet, er kanskje his-torisk. I alle fall må Olav den hellige ha hatt makt til å tvinge igjennom trosendringen på Ringerike, og kanskje også belønning for den som ville bygge kirke på sin gard. Enten goden på Norderhov fri-villig gikk med på å bygge kirke eller han ble tvunget til det, sikkert er det at det nye kirkelige sentrum på Ringerike ble lagt på samme sted som det gamle helligstedet for Njord. En eller annen gang har så den store garden Norderhov gått over i offentlig eie, og den ene halvparten ble gjort til prestegard, mens den andre kom under Maria-

kirken i Oslo, sammen med de fleste gardene i kirkebygda.

Fra 900-tallet og den første kristne tid får vi for første gang skrevne kilder til Tanbergs historie, gjennom de fire runesteinene som er funnet der. To av steinene ble funnet i forrige hundreår og er omtalt av L. D. Klüver som besøkte Ringerike i 1823; seinere er begge tapt. De ser ut til å ha vært bautasteiner av den typen som ble brukt i hedensk tid, men innskriftene er vanskelige å tolke, kanskje er den ene steinen reist over en Olav. En tredje stein med innskrift fra hedensk tid (ca. 900) ble funnet i 1894 og har fire runegrupper, alle vanskelige å tolke. Den fjerde Tanbergsteinen er den som nå er på Ringerike Museum. Det er en gravstein som har ligget over graven til en mann som het Guttorm sleiker, og steinen er ikke eldre enn fra slutten av 1100-tallet. Alle fire steinene er funnet i jorda på det jordet hvor kapellet på Tanberg har stått, og gravsteinen viser at det har vært kirkegard og derfor kirke der på slutten av 1100-tallet. Når bruddstykkene av de gamle bautasteinene er funnet der også, kan det bety at det har ligget gravhauger fra vikingtid på dette jordet før kirken ble bygd, men det kan også hende at bautasteinene har vært hentet sammen fra andre gravhauger for å brukes da kirken ble bygd. Klüver forteller forøvrig i 1823 at det den gang ennå lå gravhauger mellom Hønen og Tanberg.

Dermed skulle vi ha klare vitnemål om at Tanberg var høvdingsete, kanskje det viktigste høvdingsete på Ringerike, i tidlig kristen tid. Kirken der hadde Tanbergsmennene satt opp «ser til høgendeshus» sier kong Håkon i sitt brev, «til bekvemmelighetshus for seg». Slike høgendeskirker, «bekvemmelighetskirker», har det vært atskille av rundt på stormannsgardene i de eldste tider, og det er egentlig ingen forskjell mellom dem og de privatkapellene vi kan finne på middelalderborger ute i Europa og for den saks skyld også i Norge. De kongelige kapellene, slike som Mariakirken i Oslo, er egentlig kongenes egne høgendeskirker. På Ringerike har kanskje kirken på Stein vært høgendeskirke før den ble soknekirke, og Bønsneskirken var vel også fra først av en høgendeskirke. Når er så kirken på Tanberg bygd? Det eneste vi kan være sikre på, er at den var eldre enn 1200, men den kan godt ha vært betydelig eldre. 1100-årene er den store kirkebyggingstid i landet, og mektige stormenn har regnet det som litt av en prestisjesak å ha sin private kirke. Bare en kyndig arkeologisk utgraving av kirketufta kan muligens

kaste lys over spørsmålet om når kirken er bygd, og det kan vel hende at det her som andre steder vil vise seg at kirken har en lang og omskiftende historie. Steinen som er funnet i jorda der kirken skal ha stått kan tyde på at det har vært en steinkirke, og det samme skulle vi kunne slutte av futen Wiels omtale av kirketufta i 1743. Men sikkert er det ikke, vi kan ikke vite om det akkurat var sporene etter kirken som var synlige i 1743, for kirken lå vel her som mange andre steder inn mot tunet, og mektige folk som Tanbergsmennene kan godt ha hatt andre steinhus på garden sin. Det ville være en viktig og interessant oppgave for middelalderarkeologene å få til skikkelige utgravninger i og omkring det stedet hvor kirken skal ha stått, og kanskje vil en slik utgraving, vel å merke utført av kyndige fagfolk, kaste nytt lys over Tanbergs og Tanbergsmennenes historie — kanskje vil vi til og med kunne håpe på å finne flere gravsteiner over medlemmer av Tanbergsmennenes ætt.

Om forholdene i Norderhov i de to første kristne hundreår vet vi ikke annet enn det vi kan slutte oss til av lover og beretninger fra andre østlandsbygder. Høvdingen på Tanberg har vært blant de ledende i bygda, kanskje kongens lendmenn med offentlig styringsmyndighet på Ringerike. De har vært inngiftet med andre storætter på Ringerike og utenfor, og har lagt grunnen til en jordegods-samling som har vært det økonomiske grunnlaget for deres makt. De har vel drevet Tanberg som udelt enhet, med trælehjelp i eldre tid, seinere med leide tjenere. Vi har nå ingen spor etter nyrydninger fra tidlig kristen tid i utkantene rundt Tanberg, men det er mulig at mange husmannsplasser som ble tatt opp i nyere tid, var ryddet og i bruk i middelalderen også, men ble lagt øde ved Mandedauen i 1349–50. Vi har vitnemål om slike øde utkantplasser under prestegarden på 1500-tallet (Botilrud, Sandsetra og Dal) og hvis kildene for Tanberg hadde vært bedre, hadde vi kanskje kunnet finne samme forhold. Slike folk på nyrydninger i utkanten var vel like avhengige av eierne av sentralgardene som husmennene i seinere tid, men dessuten eide Tanbergsmennene sikkert både hele gardar og mindre jordparter som de bygslet bort til leilendinger på lovens vanlige vilkår.

Under borgerkrigene på 1100-tallet finner vi for første gang høvdingen fra Ringerike nevnt med navn som deltakere i striden. Den første er Inge-mar Sveinsson av Ask, som falt i slaget på Fyrileiv i Båhuslen i 1134, på Harald Gilles side i kampen

mot Magnus blinde. De neste er Benedikt av Gornes (død 1206) og Philippus av Veien (død 1207), begge kjente baglerhøvdinger, som deltok i kampene mot Sverre og hans nærmeste etterfølgere. Første gang vi hører Tanbergsmennene nevnt er i innledningen til sagaen om kong Inge Bårdsson. Der heter det om den høyættede lendmann Bård Guttormsson på Rein i Trøndelag, en av kong Sverres beste støtter, at han ble gift med Sverres søster Cecilia, og fikk med henne sønnen Inge, som seinere ble konge. Siden døde Cecilia, og Bård ble gift på ny med Ragnfrid, datter til Erling på Kvie i Valdres; deres barn var Sigurd, Åsulv, Guttorm og Skule, og en datter Ingebjørg, som ble gift med Alv av Tanberg. Bård Guttormsson døde i Bergen 1194, og Ingebjørg må være født en gang mellom ca. 1185 og 1194. Hun ble visstnok gift med Alv i 1221.

Det er klart at når den daværende Skule jarl giftet bort sin søster med en mann fra en annen del av landet, lå det politiske motiver bak. Skule var i 1221 landets herre og mektigste mann, og kunne ennå gjøre seg håp om å bli konge. Når han knyttet Alv av Tanberg til seg gjennom dette giftermålet, har det vært for å alliere seg med en av de mektigste menn i det gamle baglerriket på Østlandet. Neste gang vi hører om Alv, er i 1233, da han er i Borgund på Sunnmøre, hvor man tok godt i mot Sturla Sighvatsson, Snorre Sturlassons brorsønn, og sendte ham til Bergen, hvor jarlen og kongen da nettopp hadde et av sine mange møter. Alv nevnes fremst blant de lendmenn som var tilstede hos hertug Skule i Trondheim i 1239, da han tok den fatale beslutning å ta kongsnavn, og han fulgte med på Skules hærferd sørover til Østlandet om våren 1240 og var med i slaget på Låke på Romerike, hvor hans bror Kolbjørn falt. Men han nevnes ikke blant de høvdingene Skule hadde med seg i Oslo da kong Håkon kom sørover og slo Skule og hans hær, og heller ikke er han nevnt blant dem som fulgte ham på flukten nordover igjen og som var sammen med ham i hans siste dager inntil han ble drept utenfor Elgeseter kloster. Rimeligvis har vel Alv fått i oppdrag å ordne forholdene på Opplandene, hvor han var kjent, og kanskje har han nyttet høvet til å ta seg av sine private saker på Ringerike mens hertugen dro til Oslo. For de fleste måtte det synes lite rimelig at kongen skulle komme så raskt til Oslo som han gjorde (hertugen kom til Oslo i slutten av mars, og alt 14. april sto det avgjørende slaget mellom

kongen og hertugen i Oslo). Rimeligvis har Alv ikke hatt noen sjanse til å nå igjen sin svoger da han flyktet nordover, men hvordan det gikk med ham, vet vi ikke, han er ikke nevnt oftere i sagaene. Men kongen har tydeligvis lagt an på å behandle opprørerne mildt, så har Alv klart seg unna de første ukene, har han vel forlikt seg med kongen. Hans sønn kom i alle fall til stor heder og verdighet hos kongen.

Alv den eldre av Tanberg må ha vært en eldre mann i 1240, i alle fall omkring femti, kanskje mer. Hans sønn, Erling Alvsson, eller Erling unge som han også kalles, i motsetning til morfaren, som han var oppkalt etter, er første gang nevnt i 1261, da han var til stede ved kongesønnen Magnus Håkonssons bryllup med den danske prinsesse Ingebjørg. Han deltok i prosesjonen på en meget ærefull plass, som rimelig kunne være, han var jo fetter til dronning Magret Skulesdatter og således en nær frende av kongehuset. I 1263 er han en av de lendmenn som er med på hærferden mot Skottland og i en oppregning er han nevnt som nr. 3 av 8 lendmenn, så han må ha hatt lendmannsverdigheten en god stund, for oppregningene følger gjerne ansienniteten. Erling var med i slaget ved Largs, og var på Orknøyene om vinteren da kongen døde. Om våren var han med på det skipet som førte kongens lik tilbake til Bergen. Erling var en av Magnus lagabøters fremste menn og ble satt til sysselmann i Borgarsyssel, dvs. Østfold, med sete i Sarpsborg. Det var en viktig post fordi forholdet til Danmark ikke var det beste, og det var uro i begge nabolandene. Erling var blant de menn som kong Magnus oppnevnte på sine vegne for å mekle i striden mellom de svenske tronkriverne i 1276, og sammen med ham nevnes for første gang hans sønn Alv Erlingsson. Ellers vet vi ikke stort om Erling. Han døde i 1283, og han etterlot seg, så vidt vi kjenner til, bare to barn, hr. Alv Erlingsson og fru Ingebjørg, som ble gift med hr. Tore Håkonsson, også kalt Biskopsson. Hr. Tores far Håkon var biskop av Oslo 1248–64 og så erkebiskop til han døde i 1267. Hr. Tore var kongens kansler og hørte sammen med hr. Erling Alvsson til kongens og seinere enkedronningens nærmeste rådgivere.

Vi vet ikke når hr. Alv Erlingsson ble ridder, men det ser ut til at han ble baron, som lendmennene ble kalt etter 1277, like etter farens død, og likens ser det ut til at han overtok sysselmanns-embedet i Borgesyssel etter faren.

Da kong Magnus lagabøter døde i 1280, var begge sønnene hans, Eirik og Håkon, mindreårige, slik at en formynderregjering av stormenn førte styret. Enkedronning Ingebjørg, som ser ut til å ha vært en myndig dame, har tydeligvis hatt atskillig innflytelse. Ingebjørg var datter til den danske konge Erik Plogpenning, og hun hadde ikke fått utlevert sin arv etter faren. Kravene hadde vært lagt fram for den danske regjering gang på gang, men det hadde ikke kommet noe ut av det. Omkring enkedronningen laget det seg nå et parti av stormenn som var stemt for å fremme hennes krav, om nødvendig med våpenmakt, og til dette partiet hørte hr. Alv. Stormennene forsøkte også å føre en hard politikk mot de tyske Hanse-kjøpmennene, og motsetningene til tyskerne førte til at alt gods som tilhørte tyske kjøpmenn i Bergen ble beslaglagt i 1284. Samtidig begynte hr. Alv kaperkrig mot tyskerne i danske farvann, og han herjet også i selve Danmark. I de offisielle kilder vi har heter det alltid at det var hr. Alv som var opphavsmannen til herjingen, men regjeringen i Bergen gjorde ingenting for å stanse ham, og han sto stadig på god fot med enkedronningen, så det er god grunn til å tro at hun var vel fornøyd med hans sjørøvervirksomhet. I 1285 fortsatte han å herje ved de danske kyster, og omtrent på denne tid ble han gjort til jarl, et tydelig tegn på at han ikke bare drev for egen regning. I 1286 drog han som utsending til kong Edward av England for å ordne med et lån; regjeringen trengte i høy grad penger for å kunne fortsette sin krigerske politikk. Hr. Alv kom tilbake med 2.000 mark sterling om høsten samme året, og han hadde også med seg Æietropper. Det er tydelig at riksstyret nå var innstilt på å få en ende på den langvarige striden med Danmark, men samtidig har de nok innsett at det ikke nyttet å føre krig både mot de tyske kjøpmennene og danskene, for det ble sluttet fred med tyskerne, og nordmennene måtte ut med store erstatninger for hr. Alvs sjørøvervirksomhet. I mars 1287 døde enkedronningen, og like etter dro Alv jarl inn til Oslo og fanget hr. Hallkjell Ogmundsson, som var høvedsmann i Oslo under hertug Håkon, kongens bror. Noe seinere ble hr. Hallkjell drept på Isegran, en borg som jarlen hadde bygd like ved utløpet av Glomma. For denne sin framferd ble jarlen fredløs, og han flyktet til Sverige og holdt seg i et kloster der. Vi kjenner ikke mer til disse hendingene enn det som her er fortalt, og det er ikke helt klart hvordan vi skal

tolke det. Det ser ut til å være bare to mulige forklaringer på jarlens fremferd. Den ene er at det dreier seg om et privat oppgjør mellom jarlen og hr. Hallkjell, den andre er at jarlen har innlatt seg på et regulært opprørsforsøk. Kanskje har jarlen ment at hans maktstilling var slutt med enkedronningens død, i alle fall er det ting som tyder på at omkring hertug Håkon i Oslo hadde dannet seg et stormannsparti som var motstandere av den harde politikken enkedronningen og hennes rådgivere hadde ført, og som nå ville få ram på jarlen i alle fall. Hvordan det enn kan ha seg, overfallet på hertugens fremste mann i Oslo kunne ikke kongen og hertugen la passere, og de har tydeligvis reagert raskt. Jarlens folk ble slått, en hel del av dem ble drept, og jarlen måtte søke tilflukt hos svenskekongen, som ikke sto på noen særlig vennskapelig fot med den norske regjering, og som derfor vel har latt ham få oppholde seg i Sverige. Der har han sannsynligvis vært i de neste tre årene. Imens fortsatte krigen med Danmark, og nordmennene gjorde flere hærferder til Danmark. I 1290 dukket jarlen igjen opp i Danmark, men han ble fanget og lagt på steile og hjul i Helsingborg. Danskene hadde mye å hevne, og som fredløs mann hadde jarlen ingen sjanse til å kjøpe seg fri, og han ble derfor behandlet som en sjørøver. Noen år seinere fikk hr. Tore Håkonsson, Alvs svoger, ført liket tilbake til Tønsberg og gravlagt det der. Mer enn det som her er sagt har ikke de historiske kildene å fortelle om Alv jarl. Men at han har gjort inntrykk på sin samtid kan vi forstå av folkevisene om ham. Det eksisterer danske viser om Alvs herjetog og om hans død, men de kan ikke brukes som historiske kilder. Derimot viser de, hvis de stammer fra så gammel tid som like etter Alvs død, folks oppfatning av ham, og hvis de er yngre, at det har gått sagn om ham. Visene hører sammen med visene om Marsk Stig og mordet på den danske konge Erik Klipping (1286), og det er sannsynlig at det har vært en forbindelse mellom Alv Erlingsson og de danske kongemordere, som virkelig dro til Norge da de var blitt fredløse i Danmark, og fikk støtte av de norske myndigheter. Visene ser på Alv som en hardhaus og en farlig kriger, litt av en viking, og det er omtrent det inntrykket en sitter igjen med når en går gjennom de historiske etterretninger om ham også. En viss beundring for hans sjørøvervirksomhet kommer til syne i dette verset, som alt er sitert i Vedels danske visebok fra 1594:

*Synden seigle de Tyske mend,
alt baade med meell og malt,
men Alff ligger i Ørsund,
han tager det fra dennem alt.*

De to andre visene om hans herjetog i Danmark og om hans død, er begge første gang utgitt i Vedels visebok fra 1591, og de gir begge uttrykk for en blanding av beundring for hardhausen Alv og skrekk over sjørøverbedriftene hans. Alle visene må vel være diktet ikke lenge etter de hendingene de omtaler, mens minnet om hr. Alf ennå var friskt, for det er lite rimelig at akkurat denne sjørøveren skulle ha levd som sagnfigur i et fremmed land i lange tider — 1300-tallet var en urolig og ulykkelig tid for Danmark, og det var nok av både sjørøvere og andre røvere å lage sagn og viser om. Visene om Alv er historiske på den måten at de omtaler historiske hendinger og personer, men de kan ikke brukes som historiske kilder (selv om Ingemann har gjort det i «Erik Menveds Barndom»). Visene lar fiendskapen mellom Marsk Stig og kong Erik Klipping, ha sin grunn i at kongen hadde voldtatt marskens kone, men vi vet at motsetningene hadde andre og vesentlig politiske årsaker. Visene sier at jarlen ble gjenkjent av en gammel skolekamerat, og skildrer ham som en riktig fritalende og råbarket sjømann, som kommer med temmelig grove forslag til dronningen. Ikke noe av dette er i seg selv urimelig, men vi kan neppe stole på visene i slike ting.

Hr. Alv må ha vært født omkring 1250. Både han og hans far hadde vært knyttet til kongen og regjeringen, og Erling har sannsynligvis hatt syselmannsembetet i Borgesyssel lenge. Ingen av dem kan ha hatt særlig mye tid til å ta seg av sitt gods på Ringerike, og hr. Alv har vel snaut noensinne vært på Tanberg uten på gjennomreise. Delvis har vel alt Alv den gamle oppholdt seg andre steder i landet enn på Ringerike, siden han var hertugens svoger, og hertugen vesentlig holdt til i Trøndelag. Dette er nok grunnen til at Tanbergkirken sto til nedfalls i 1304, gjennom hele siste halvpart av 1200-tallet har Tanberg ikke vært residens for eierne. De har måttet drive gården med årmenn, dvs. bestyrere, eller med leilendinger, og hvis Tanberg alt på 1200-tallet ble bygslet bort til leilendinger på vanlig måte, er det vel på denne tid at den ble delt i en vestre og en østre del.

Siden Alv var fredløs, ble alt hans gods inn-dratt under kongen. I et brev, visstnok fra okto-

ber 1316, svarer kong Håkon V på et tapt brev fra Edward II av England, der denne hadde krevd tilbakebetalt noen penger som jarlen for lang tid siden hadde lånt av William de Bratton. Kong Håkon svarer at etter vanlig landslov ble det, etter jarlens død, kunngjort over hele riket at de som hadde noe å kreve etter ham, skulle melde sine krav innen et år. Da boet ble oppgjort, var det ikke noe tilbake. Det er i og for seg rimelig nok at jarlen hadde hatt store utgifter mens han utrustet sine kaperskip, men han har nok hatt store eiendommer og inntekter også, så det er vel ikke så helt sikkert at kong Håkons opplysninger skal tas bokstavelig. Gjeldskravet var etter norsk lov foreldet, og kongen hadde neppe stor lyst til å dekke gjeld for en mann som hadde kostet kronen så mye. Vi må også regne med, at kronen kunne gjøre krav gjeldende i boet for bøter og skatteinntekter i Borgesyssel, altså som ordinær kreditor, i tillegg til beslagleggingen av alt gods på grunn av fredløshetsdommen. I alle fall vet vi at noe av hr. Alvs jordegods ennå hundre år seinere lå under kronen. En kunne kanskje ha ventet at hr. Alvs søster og svoger, hr. Tore og fru Ingebjørg, skulle ha innløst godset, siden de var nærmeste arvinger. Men de hadde selv store eiendommer, fru Ingebjørg har naturligvis fått sin del av arven etter hr. Erling Alvsson, og det er ikke sikkert de hadde så mye rede penger som måtte til for innløsning. Fru Ingebjørg har vel vokst opp i Sarpsborg, og hun har neppe betraktet Tanberg som en så vesentlig del av arvegodset at det måtte innløses.

Det fins et par brev om hvordan det videre gikk med hr. Alvs gods. I et gavebrev, skrevet 11. november 1390 i Lødøse i Sverige, forbyr dronning Margrete sine embetsmenn og futer å ha noe med hr. Milder Alvs gods» å gjøre. Hun unner og gir «fru Kristine vår frenke igjen — alt hennes fedrene hr. Milder Alvs gods og hr. Rane Jonssons gods» med all kongelig rett, og tar det under sitt vern, ettersom hennes husbond hr. Jens Hjerne er død.

Av dette merkelige brevet får vi da vite at fru Kristina Nikolasdotter, hr. Jøns Brengissson Hjernes enke, på sin fars side stammet fra Alv Erlingsson og hr. Rane Jonsson. Den siste var en av de danske fredløse, og han ble fanget og lagt på steile og hjul i 1294. Også om ham fins det to danske folkeviser, en om hans giftermål og en om hans død. I den første visa blir det fortalt at Rane gifter seg med datter til «markgreven»,

en gang hos Vedel i hans visebok kalt «Algreven», og det fikk historikeren Suhm til å gjette på at hennes far har vært Alv Erlingsson (greve og jarl er det samme). Siden dronning Margrete omtaler «Hr. Milder Alv» og Rane sammen, kan det tyde på at det faktisk er noe i tanken om at Rane var gift med datter til hr. Alv. Det kan også nevnes at hr. Tore og fru Ingebjørg hadde en datter som het Kristin, slik at det kunne se ut som om Kristin var i bruk i Tanberg-ætta, kanskje Erling Alvs-son var gift med en Kristin.

Brevet fra dronning Margrete gir ingen flere opplysninger om godset, men det ser altså ut til at det har vært holdt samlet i futens regnskaper, slik at det var lett å skille det ut fra annet kron-gods. Det er ellers ikke eneste gang vi kjenner til at beslaglagt gods ble gitt som eiendom til en mann som hadde tjent kronen godt, det samme skjer med godset etter Alvs' samtidige, baronen Audun Huggleiksson av Hegranses, som fikk alt sitt gods beslaglagt i 1302.

Fru Kristin Nikolasdotter er kjent fra et par andre brev, et fra 1387 og et fra 1400. Hennes mann Jens Hjerne ble ridder i 1357 og må ha vært en eldre mann da han døde omkring 1390, og Kristin kan neppe ha vært født etter 1350, kanskje heller før. Hennes far Nikolas må da være født omkring 1320, og hans foreldre igjen ca. 1290. En av disse foreldrene kan da ha vært barn av Rane Jønsson og Alv Erlingssons datter Kristin. Noe nærmere kjenner vi ikke til de manglende ledd i stamtavlen. Det er ikke noe merkelig i giftermålsforbindelsene mellom de fredløse danske stormenn og norske ætter, det fins flere helt sikre eksempler på det. De fredløse holdt seg i Norge og hadde til og med en tid fått overlatt borgen Ragnhildarholmen i Götaelven, og Kristin og hr. Jens Hjerne (han var av svensk ætt) hadde gods i Båhuslen. Deres sønn er sannsynligvis hr. Jøns Hjerne som er nevnt i 1420, 1422 og 1424, og som døde før 1448. Han var gift med fru Katarine Jonsdotter, søster til drottseten hr. Sigurd av Sudreim (Sørum på Romerike), og de hadde en sønn Eiliv Jønsson, nevnt i 1448.

Denne Jøns Hjerne er aldri nevnt med farsnavn, og han arvet ikke Tanberg-godset, i alle fall ikke det hele. Fra 1445 har vi nemlig et nytt kongelig brev om Tanberg og en hel del annet gods. Det er en dom avsagt av kong Kristoffer og hans råd, og partene er hr. Kolbjørn Gerst, en norsk stormann, og hr. Henrik Hjerne. De tretter om et godskompleks i Varend i Sverige, en hel del gods

i andre deler av Sverige og dessuten noen garder i Østfold «som hørte hr. Milder Alv til», og en del annet gods, bl. a. «Tronberg liggende i Ringerike» og Knestang.

Rettergangen er lang og uklar, men det ser ut til at godset hadde tilhørt hr. Jon Hjerne, Henrik Hjernes far. Hr. Kolbjørn hadde fått godset (vel kjøpt det) av hr. Gustav Lavransson, men retten fant det bevist at denne ikke hadde kjøpt det av hr. Jon Hjerne, og derfor ble det tildømt hr. Henrik Hjerne, som alt tidligere hadde fått brev på det av hr. Jon Hjerne. Samtidig stadfester kong Kristoffer dronning Margretes brev av 1390 til fru Kristin «fornevnte hr. Jon Hjernes mor», om det forskrevne gods.

Her får vi da vite at fru Kristin Nikoladotter og hr. Jøns Hjerne hadde en sønn, Jon. Og riktignok er Jens og Jon egentlig samme navn, for begge kommer fra Johannes, men det er neppe rime- lig at de kunne blandes sammen på 1400-tallet, slik at den Jøns som var gift med Katarina Jonsdotter og den Jon som er nevnt her, skulle være samme mann. Jon er forøvrig også nevnt i et annet brev, fra 1442, sikkert skrevet i anledning av den rettssaken som seinere kom opp, og der beskylder Jon hr. Gustav Lavransson for å ha forfalsket brev og brukt Jøns segl, og derved har han unndratt Jøns sønn Henrik hans arvegods.

I 1457 solgte hr. Henrik Hjerne alt sitt gods i Sverige til hr. Klaus Rønnow, dansk marsk, men det er her ikke nevnt noe om det norske godset. Hr. Henrik var da ugift og barnløs. Han døde før 1472, visstnok uten barn.

Vi vet ikke hvordan det gikk med hans jorde-gods i Norge, men ved reformasjonen tilhørte begge de Ringeriksgardene som er nevnt i domsbrevet, Tanberg og Knestang, Mariakirken i Oslo, og dit må det da være gitt en gang mellom 1470 og 1537.

Av det materialet som her er samlet, kan vi slutte at hr. Alv Erlingsson har eid en god del gods på Ringerike, at godset har vært lagt under kongen fra 1290, gitt tilbake til Alvs etterkommer fru Kristin i 1390, og har gått i arv til hennes etterkommere til det omsider ble gitt til en kirkelig institusjon.

Om hr. Jøns Hjerne, som etter det jeg har antatt skulle være hr. Jon Hjernes bror, har arvet gods på Ringerike etter sin mor, det vet vi ikke. Han kom på annen måte i besittelse av gods som visst nok var kommet fra Tanbergsmennene.

Fru Ingebjørg Erlingsdotter og hennes mann, hr. Tore Håkonsson, hørte hjemme på Leikvanger, Lekum i Eidsberg. Hr. Tore døde i 1317, fru Ingebjørg i 1315. De hadde tre barn, sønnen hr. Håkon Toresson og døtrene Kristin og Elin. De ble gift med to fettere av Giske-Bjarkøy-ætta, hr. Andres Bjarnesson og hr. Erling Vidkunsson. Hr. Bjarne døde tidlig, og han og Kristin hadde ikke barn som levde etter dem. Hr. Erling Vidkunsson og fru Elin hadde en sønn og fire døtre, og døtrene hadde etterkommere. Hr. Erling var Norges mektigste mann under Magnus Eriksson, drottsete, dvs. riksforsander i noen tid, og en grunnrik mann.

Hr. Håkon Toresson døde ca. 1330. Hvem hans kone var, vet vi ikke, men da hans sønn fikk navnet Stig, som er et dansk navn, er det rimelig å gjette på at hr. Håkons kone var datter til en av de danske fredløse, kanskje av selve lederen, marsken Stig Anderssen.

Hr. Stig var gift, men han døde tidlig og hadde ikke barn, og heller ikke hans søster Æsa Håkonsdotter hadde barn. Hr. Stig og vel også hans far hr. Håkon hadde sitt hovedsete på Manvik i Vestfold, og omkring denne garden var det samlet et betydelig godskompleks. Selve garden Manvik testamenterte hr. Stig til sin kone, Åsa Pedersdotter, men den ser ut til seinere å ha gått tilbake til odelsarvingene.

Siden hr. Tore Håkonsson hadde sitt hjemsted i Østfold, og siden Tanbergsmennene ser ut til å ha vært mektigere og rikere enn hr. Tores ætt, er det kanskje mest sannsynlig at Manvikgodset har kommet til Tore gjennom giftermålet med Ingebjørg Erlingsdotter. En pekepinn, men ikke noe bevis, i den lei er det faktum at til Manvikgodset hørte seinere enkelte Ringeriksgarder.

Da begge Håkon Toressons barn døde barnløse, var de nærmeste arvinger fru Elin Toresdotter og hennes barn med hr. Erling Vikunsson. Deres sønn hr. Bjarne Erlingsson døde av pesten i 1349 og hadde ikke barn, men døtrene ble gift. Bare to av dem vedkommer oss her, Ingebjørg Erlingsdotter, gift med hr. Sigurd Havtoresson på Sudreim, dattersønn av kong Håkon V, og Gyrid Erlingsdotter, som ble gift med en Eiliv. I begge ekteskaper var det barn, Eiliv hadde en datter Margreta, gift med en tysker Tidike Vistenakker, og hr. Sigurd hadde bl. a. en datter Agnes, gift med hr. Jon Marteinsson til Sudreim, som ble arving til det store Sørumsgodset. Barna til hr. Jon og fru Agnes var de ovennevnte søsken hr. Sigurd

Jonsson og fru Katarina Jonsdotter, gift med hr. Jøns Hjerne.

Fru Margareta Eilivsdotter og hennes mann har tydeligvis arvet Manvikgodset, men de hadde ikke barn, og derfor overdrog fru Margareta, etter mannens død, i 1420 en del av godset til «sin frende Jøns Hjerne og sin frenke Katarina Jonsdotter» med samtykke av hr. Sigurd Jonsson, som var hennes nærmeste arving. Hvor mye av Manvikgodset som kom til fru Margareta og gjennom henne til hr. Jøns Hjerne og hans kone, og hvor mye som kan ha gått til andre av hr. Erling Vidkunssons døtre og deres arvinger, det kan vi ikke vite, for alt godset havnet etter hvert hos hr. Sigurd Jonsson, sannsynligvis fordi heller ikke Eiliv Jønsson, sønn av hr. Jøns og fru Katarina, hadde barn. Både Manvikgodset og Sørumsgodset havnet til sist hos den steinrike danske adelsdame Gyrvild Fadersdatter Sparre. Hun var barnløs, og på sine eldre dager gjorde hun et makeskifte med kongen, Kristian IV, slik at kronen overtok alle hennes eiendommer i Norge mot å gi henne vederlag i Danmark.

Skjøtet er utstedt 15. juli 1599, og regner opp alle fru Gyrvilds garder sønnafjells, både Manvikgodset, Grefsheimgodset og Sørums-godset. Manvikgodset lå vesentlig i Vestfold, som rimelig kan være, men etter gardene i Vestfold følger en del garder på Agder, i Hallingdal og på Ringerike og Toten, og sannsynligvis er alt dette gammelt Manvikgods. Godset på Ringerike var: Frok, 2 skip-pund rugmel (40 lispund), Frøyshov, 15 lispund malt, Bure, 7 lispund malt. Frok var den gang en gard, men ble delt i to like store deler nettopp på denne tida. Fru Gyrvild eide hele den delen som ble Nordre Frok, mens hele Søre Frok var Rosenkrantz-gods.

Frøyshov var delt i to helt fra middelalderen, og fru Gyrvild eide en del av Søre Frøyshov, og landskylda ble satt opp til 20 lispund noen år seinere. En annen del av Søre Frøyshov, også 20 lispund, var Rosenkrantz-gods, og dessuten eide Hole kirke en mindre part. Hele Nordre Frøyshov var Rosenkrantz-gods. Den parten fru Gyrvild eide i Bure i Norderhov var liten, og det var en mengde medeiere, bl. a. var andre 7 lispund Rosenkrantz-gods. Dette at fru Gyrvild og Rosenkrantz-ætta har parter i samme garder, delvis like store parter, kan jo tyde på en eller annen slektsforbindelse langt tilbake i tida. Rosenkrantzenne hadde arvet det gamle Nesøygodsset, og det er rimelig nok at det har vært giftermålsforbindelser

mellom ættene på Tanberg-Manvik og Nesøya, men vi har ikke nå kilder til å finne ut noe om dette. Men det er i alle fall ikke urimelig å anta at både fru Gyrvild og Rosenkrantzenes gods på Ringerike opprinnelig har tilhørt Tanbergmennenes gods. Om de mennene som bodde på og eide Tanberg i seinmiddelalderen vet vi lite. I 1337 er en Hallvard på Tanberg med på å besegle et brev om hogstrett i Veienmarka for mølleren i Veienfossen (dvs. Hønenfossen). 22. mars 1460 utsteder to lagrettemenn, Torgeir Helgesson og Eiliv Sæbjørnsson, et brev om et kjøp som hadde gått for seg på Lore i 1450, om en kvernfoss i Åsa. Partene var Bjørn Sigurdsson og Torgils Erlendsson. Brevet er utstedt på Tanberg, men det behøver ikke bety at noen av de nevnte personer bodde der, Tanberg kan f. eks. ha vært tingsted, som det var ofte seinere. 11. mars 1473 kunngjør lagrettemennene Hannes Hermansson og Erik Torgilsson at de var til stede på Tanberg, i vestre stove, da Klemet Einarsson solgte til Håvard Torgilsson 2 øresbol i Somdalen og halve Samsjøen. Atter en gang vet vi ikke om noen av de fire mennene bodde på Tanberg, men de to lagrettemennene har utstedt andre brev andre steder, så det må i tilfelle helst være enten Einar eller Torgils som var bruker på Tanberg. Derimot får vi av brevet den nyttige opplysning at det var en vestre og en østre «stove» på garden, dvs. Tanberg var delt i to, og denne delingen er nok gjort før Mannedauen i 1349–50, for det skjedde ikke mange garddelinger etter 1350. 4. april 1475 er de samme to lagrettemenn på Tanberg og utsteder en kopi av et eldre brev.

Deretter hører vi ikke noe om brukerne på Tanberg før i skattemanntallet for gjengjerden i 1528, det første skattemanntall vi har fra Ringerike. Brukerne er Amund og Torstein, og de er så vidt vi kan se ikke nevnt ellers. Begge gardene var på denne tid like store, og landskylda av hver gard var 40 lispund malt og 10 lispund rug. Begge hørte til kommunet i Mariakirken i Oslo.

I 1557 er nevnt en Håvard Tanberg som skattebetaler, men vi vet ikke hvilken av gardene han satt på. Men fra ca. 1590 kan vi følge brukerrekken på begge gardene.

På Vestre Tanberg satt i 1594 og fram til ca. 1612 Torstein Jonsson. Fra 1613 til ca. 1642 var Ellev bruker. I seglet hans står initialene E. T., så han var vel sønn til Torstein. Fra 1639/40 er Tommes Larsen Tanberg nevnt, og han var ennå bruker i 1666, og var da 68 år og hadde sønnene

Narve Tommessen, 24 år gammel, og Lars Tommessen, 10 år. Ellev var ennå i live i 1646, men han var vel da livørsmann.

På Østre Tanberg bodde i 1591 Solve Ellingsson. I 1600 og ennå i 1626 het brukeren Sjurd, men han må være død det året, for fra jul 1626 og inntil 1639 er Ingeleiv Tanberg bruker, vel enke etter Sjurd. Fra 1635 til 1639 omtales også en Anders Tanberg, kanskje hennes sønn. Fra 1645 og fremover er så Jørgen Eriksen bruker. I 1666 var han 58 år, og hadde 5 sønner: Erik Jørgensen, 18 år, Hans, 14 år, Trygg, 11 år, Anders, 9 år og Rasmus 3 år. Om brukerne videre framover gir Lagesen opplysninger i «Ringerikske Slegter».

I hele denne perioden var gardene offentlige gods. Etter reformasjonen ble kommunsgodset ved Mariakirken og Hallvardskirken delt. Det skulle egentlig gå til kannikenes felles bordhold, men de lutherske kannikene var gift og det ble slutt på fellesmåltidene. Vestre Tanberg ble underlagt det kanonikatet som soknepresten i Oslo hadde, og derfor var denne garden benefisert Oslo sokneprestembete helt til nyere tid. Østre Tanberg gikk til det kanonikatet som kantoren i domkirken hadde, og denne godssamlingen ble solgt til privatpersoner alt på 1600-tallet. På den måten kom Østre Tanberg langt tidligere til å gå over til selveie.

Da kong Håkon i 1304 la Tanbergskirkens gods under et alter i Mariakirken, skulle vi vente å finne det igjen i jordebøkene fra 1500-tallet. Men det er nok ikke sannsynlig at det var så svært mye jordegods det dreide seg om. Prestene på Tanberg har vært familiens huskapellan, de hørte til husstanden og til tjenerskapet. Når en ser hvor forholdsvis små de jordepartene er som selv velstående folk testamenterer til soknekirken og prestene der for å få lest sjelemesser, er det ikke sannsynlig at husprestene på Tanberg rådde over store jordeparter. Det er derfor godt mulig at Tanbergprestene har hatt inntekt av småparter og garder som ble lagt øde, slik at hele inntekten forsvant etter pesten.

Vi vet ikke hvilket alter dette godset ble lagt til. I 1542 er det tre altere i Mariakirken som eier jordegods på Ringerike, Mariaalteret i det nordre kor, Korsalteret og Lille St. Anna alter. Det siste er ikke så gammelt som fra 1300-tallet, fordi St. Anna først ble en av de populæreste helgener i slutten av middelalderen. Korsalteret eide 20 lispund i Onsåker og ikke mer på Ringerike. Mariaalteret derimot hadde store eiendommer, og det er dessuten opprettet av kong Håkon V, sikkert for at det der skulle læses sjelemesser for hans og

Veldig sjøskorpion I TYRIFJORDEN

For TIDENS TEGN av

dr. phil.

Leif Støtmet

MEN HELDIGVIS I FORSTENET TILSTAND

Professor Kiærns interessante funn ved Sundvollen

Det har vært sagt, og sikkert med rette, at Oslo-traktene er ett av de mest interessante geologiske områder i verden. Vi Oslo-folk har god anledning til å få litt innblikk i de mange interessante kapitler av historien om Oslo-feltets tilblivelse i de urgamle tider. Det er kanskje de færreste av oss som vet at fjellet i Oslo og på øyene i fjorden, Malm-

hans forfedres sjeler. Til hans slektninger hørte jo nettopp Tanbergsmennene, og det er da rimelig at godset fra Tanbergkirken ble lagt til Mariaalteret. Det godset dette alteret eide på Ringerike, var: Knestang, begge gardene, 30 lispund i Søre og 40 lispund i Nordre Fjell (gitt av kong Håkon VI i 1370, til sjelemesser), 10 lispund i Gomnes og 10 lispund i Veien. Knestang kan vanskelig være gitt til alteret før på slutten av 1400-tallet, ettersom det er en av de få gårdene som er nevnt i kong Kristoffers brev om Tanberggodset i 1445. Det blir da bare igjen partene i Gomnes og Veien, og de er også litt for store til at det er rimelig å anta at det har vært Tanbergkirkens gods.

Det er da det forsiktigste å regne med at det ikke nå lar seg gjøre å finne ut hva kirken på Tanberg eide av jordegods. Derimot er det neppe for dristig å anta at det vesentligste av fru Gyrvilds gods på Ringerike er kommet fra Tanbergsmennene, og det kan godt hende at også deler av Mariakirkens kommunsgods stammer fra Tanberggodset. I 1542 eide kommunet i Mariakirken de fleste gardene rundt kirken, Søre Norderhov, begge Hønengardene, begge Tanberggardene, Hverven, 15 lispund i Trygstad, og dessuten kverna i Veiefossen, og en slik samling av store gardar rundt et gammelt lendmannssete peker temmelig utvetydig i den retning at det her dreier seg om et samlet godskompleks.

øya f. eks., inneholder forsteneringer av sjødyr som levde i havet for flere hundre millioner år siden. De færreste av oss vet kanskje også at den nå så fredelige Nordmarka i sin tid var en ren vulkansk heksegryte. Det kan vi se av de mange forskjellige lavadekker og dypbergarter (smeltmasser som ikke er trengt frem i dagen, men som senere er blottlagt) som praktisk talt danner hele fjellgrunnen i Nordmarka. Jordskjelv foregikk i stor målestokk. Vi behøver bare å tenke på den store jordskjelvsprekken langs Nesoddens vestsida hvor hele fjordbunnen med Steilene og Ildjernet sank ned flere hundre meter i forhold til Nesoddlandet.

På Ringerike er de geologiske forhold noenlunde de samme som ved Oslo. Jeg skal her fortelle om et meget viktig funn av forstenede ferskvannsdyr som professor Johan Kiær gjorde i sandstenen ved Rudstangen like ved Sundvollen.

For å danne oss et bilde av hvorledes disse forsteningene forekommer i lagene, er det nødvendig å se litt nærmere på de geologiske forhold på stedet. Man tenker seg fjellgrunnen skåret tvers over de to nordre grener av Tyrifjorden. I vest, ved Tyristranden finner vi det eldgamle grunnfjell. Ovenpå dette kommer i svak skråstilling, en større lagrekke av kalk og skifer (Bønsneslandet til Steinsfjorden). I lagene kan vi på mange steder finne praktfulle forsteneringer av koraller, skjell, leddy, sjøliljer og mange andre former som alle tilhører forlengst utdødde dyregrupper. Dyrene levde i saltvann og ble begravet i slammet som senere stivnet til hardt fjell. På enkelte steder er det oppbevart rester av hele korallrev. På Svartøyene f. eks. kan vi simpelthen spasere på de eldgamle forhistoriske korallrev. Lag på lag ble avsatt over hinannen på havbunnen. De yngste avsetninger finner vi øst for Sundvollen. De består av en nesten

1000 meter tykk lagrekke av røde sandstener som vi kjenner som Ringeriksheller. Øverst kommer de yngre (permiske) lavadekkene som danner den karakteristiske skrenten mot Vestmarka.

I den laveste del av sandstenen var det at professor Kiær gjorde sin interessante oppdagelse av ferskvannsfossiler. Begynnelsen til det hele var et helt tilfeldig stykke av en forstenet fisk som ble funnet på stranden ved Rudstangen rett overfor Sundøya. Professor Kiær innså straks betydningen av funnet, og klarte ved systematisk leting å finne det fossilførende laget i sandstenen hvor den løse stenen skrev seg fra. Det varte ikke lenge før han fikk satt igang et veritabelt stenbrudd for å få frem fiskerestene.

Resultatet overgikk forventningene. Foruten en mengde hele eksemplarer av helt nye panserfisk, ble det funnet en rekke mer eller mindre fantastiske former av sjøskorpioner (Eurypterider) eller kjempekreps som de uheldig har vært kalt tidligere. Det må ha vært en opplevelse å spalte opp disse sandstensplatene som inneholdt rester av helt ukjente dyrearter, skapninger som hadde ligget urørt og usett i sin grav i flere hundre millioner år. Professor Kiær har fortalt hvor spennende det var da de tok opp en svær stenhelle og så den kjempemessige sjøskorpionen. Dyret så levende ut der det lå i solskinnet, og de omkringstående bare ventet på at den skulle begynne å røre på seg og krabbe ned i Steinsfjorden.

Vi skal nå se litt nærmere på de dyrerestene som ble funnet. I en større avhandling fra 1924 beskriver professor Kiær de viktigste primitive hvirveldyrene, disse eiendommelige kjeveløse fiskene. Noe forbenet indre skjelett fantes ikke, men kroppen var dekket av smale plater. Den skjeve halen er helt motsatt av haihalen. Fiskene var beslektet med den nålevende slimål og niøye.

Sjøskorpionene eller Eurypteridene tilhører en forlengst utdødd gruppe av leddyr. I sandstenslaget på Ringerike ble det funnet en mengde eksemplarer av en elegant liten form, ca. 10 cm lang. Det som er mest iøynefallende er kroppens komplette strømlinje-form som kan konkurrere med formen av hvilken som helst moderne veddeløpsbil. Hodeskjoldet har to par øyne og seks par ben. De bakerste er omdannet til årelignende svømmeben som også har vært anvendt som en slags sveve- eller balanseorganer. Kroppen er beskyttet av ringformede plater. Ved siden av disse små former som sikkert var gode svømmere, fantes også rester av en nærstående slekt som vi kjenner sær-

lig fra Skottland og Nord-Amerika hvor de finnes i eksemplarer på omkring 2 meters lengde, og således hører til de største hvirveldyr vi kjenner.

Størst oppsikt vakte funnet av 2 fullstendige eksemplarer av den svære skorpion-lignende art.

Det har vært et møysommelig arbeid å preparere bort steinlaget som delvis dekket de forskjellige pigger og plater som danner dyrets skall. På et av individene var det mulig å fjerne noe av ryggskallet slik at strukturene på buksiden ble synlige. På grunnlag av dette eksemplar har vi kunnet danne oss et bilde av hvorledes dyrets underside har sett ut.

Sjøskorpionen, *Mixopterus kiæri* som den nå heter etter professor Kiær, var over 80 cm lang. Hodeskjoldet har to små, smale øyne. Bakkroppen faller i to avsnitt hvorav den bakerste, bevegelige del ender i en kraftig pigg som kanskje var en giftpigg slik som hos landskorpionene. På buksiden har hodeskjoldet 6 par sterkt omdannede ben. De små klørne foran munnåpningen er karakteristiske for en stor gruppe av hvirvelløse dyr hvorav vi særlig kjenner skorpioner og edderkopper. De neste par ben viser en helt fantastisk utvikling av lange stiletformede og delvis krumme pigger som må ha egnet seg fortreffelig som et fangstredskap. Det ser ut til at de store armene simpelthen kunne fange byttet i et slags bur som ble dannet av de mange kryssende pigger. Byttet ble antageligvis avlivet ved halepiggen som ble bøyd over hodet slik som hos nålevende skorpioner. De nestfølgende korte ben tjente som alminnelige gangføtter. De bakerste, kraftige svømmepalper var flate som åreblad og egnet seg godt til svømming og graving, og ble også brukt som balanseorganer. Selve kroppsbygningen tyder på at disse store arter var typiske bunndyr. Hos alle sjøskorpioner finner vi bakenfor munnåpningen, en større plate som helt mangler hos nålevende skorpioner. Bakkroppen er dekket på buksiden av bevegelige plater som beskyttet gjellene.

Før vi går over til å se litt på slektskapet mellom sjøskorpioner og nålevende dyregrupper, skal vi forsøke å danne oss et bilde av hvorledes de førstnevnte levet før de ble begravet og forstenet i sandstenen ved Steinsfjorden. At dyrene har levet i ferskvann slutter vi oss til for en stor del av den grunn at vi ikke finner en eneste av de typiske saltvannsdyr som er så alminnelige i de litt eldre lag på Ringerike. Dessuten tyder de mektige avsetninger av røde sandstener på at vi har med delvis kontinentale avsetninger å gjøre. Det er sann-

*Slik har sjøskorpionene, eller Eurypteridene antagelig sett ut i levende liv.
 Fotografi av voksmodeller
 i New York State Museum i Albany, U. S. A.*

synlig at ferskvannsfauunaen enten har levet i en innsjø, eller i munningen av store elver, muligens i forbindelse med spesielle laguner. Bergarten viser at de store sjøskorpionene har krabbet omkring på sandbunn. Vi kan til og med finne forstenede fotspor og bølgeslagmerker på den eldgamle sandbunnen! For å få en idé om hvorledes disse dyrene så ut i levende live har jeg tatt med et fotografi av noen helt utmerkede voksmodeller som befinner seg i New York State Museum i Albany i USA. Dr. Ruedemann som er den beste kjenner av sjøskorpioner eller eurypterider, har sammen med en fransk kunstner laget noen helt livaktige «akvarier» hvori disse fortidsdyrene er rekonstruert med sitt naturlige miljø. De avbildede amerikanske arter hører til samme familie som den store formen fra Ringerike.

Til tross for at sjøskorpionene eller Eurypteridene levet helt tilbake i jordens oldtid, kjenner vi bygningen av dem bedre enn av de fleste andre forstenede dyr. Paleontologien som beskjeftiger seg med studiet av det forhistoriske liv på jord-

kloden, har som et av sine hovedmål å kunne finne en sammenheng i den evige utvikling som har foregått i dyre- og planteriket opp gjennom tidene. Det finnes en uendelighet av utviklingsrekker, men det er dessverre sjelden at vi er så heldige å finne de viktigste overgangsformer. Enkelte dyregrupper har hatt en kort geologisk levetid, mens andre har kunnet holde seg nesten uforandret helt opp til nåtiden som en slags levende «forsteninger». Vi har et typisk eksempel i dolkhalene eller «the horseshoe crabs» som finnes på østkysten av Amerika og Asia. Dolkhalene har holdt seg temmelig uforandret helt siden Permperioden som kanskje ligger 200 millioner år tilbake i tiden. De nålevende arter kan bli over en halv meter lange når vi regner med den lange halepiggen. Når de krabber omkring på sandbunnen ligner de nærmest noen små panserbiler på grunn av det store ryggskallet.

Ved første øyekast minner de ikke svært om sjøskorpioner, men hvis vi ser litt nøyere på bygningen av øynene, føttene og gjelleplatene finner vi en stor overensstemmelse. I virkeligheten er sjø-

skorpioner og dolkhaler temmelig nær beslektet. Dolkhalene er de eneste nålevende representanter for en dyregruppe som egentlig hører hjemme i jordens oldtid. De nålevende skorpioner er landdyr som har anskaffet seg lunger i stedet for sjøskorpionens gjeller. Lungene er simpelthen oppstått ved at gjellene er vrent inn i kroppen. De nålevende skorpioner minner meget om Eurypteridene i formen og ledd-delingen av kroppen men når vi sammenligner nøye de enkelte trekk finner

vi allikevel at slektskapet ikke er så utpreget som for dolkhalens vedkommende.

Vi har sett hvorledes professor Kiær's funn av faunaen i sandstenen på Ringerike har hatt stor betydning ikke bare for kjennskapet til vårt lands eldste geologiske historie, men også har gitt viktige bidrag til forståelsen av den utviklingshistoriske sammenheng mellom fortidens og nåtidens dyreverden.

Leif Størmer.

Tlf. Sentralbord 22711

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

**Øl og
Mineralvann**

A.S. HØNEFOSS BRYGGERI